

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA

ATASKAITA DĖL LUKIŠKIŲ TARDYMO IZOLIATORIUJE-KALĖJIME IR LAISVĖS ATĖMIMO VIETŲ LIGONINĖJE LAIKOMŲ ASMENŲ ŽMOGAUS TEISIŲ PADĖTIES

2018-06-29 Nr. PRJ2018/1-38

Vilnius

I. NACIONALINĖ KANKINIMŲ PREVENCIJA IR BENDRA INFORMACIJA APIE ATLIKTĄ PATIKRINIMĄ

1. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriams yra pavesta vykdyti nacionalinę kankinimų prevenciją laisvės apribojimo vietose nuolat jose lankantis; Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (toliau vadinama – Įstaiga) yra nacionalinė prevencijos institucija (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo (toliau vadinama ir – LR SKĮ) 3 ir 19¹ straipsnių nuostatos).

2. Seimo kontrolierius, Įstaigos vadovas Augustinas Normantas, vykdydamas nacionalinę kankinimų prevenciją, pavedė Seimo kontrolierių įstaigos Žmogaus teisių biuro vedėjui Kęstučiui Jankauskui, patarėjams Kristinai Brazevič ir Jurui Taminskui 2018 m. kovo 20–22 ir 27–29 dienomis atlikti patikrinimus, siekiant išsiaiškinti žmogaus teisių padėtį Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime (toliau vadinama – Lukiškių TIK) ir Laisvės atėmimo vietų ligoninėje (toliau vadinama – LAVL). LAVL, tikslinant pareigūnų pateiktą informaciją, taip pat buvo lankytasi 2018 m. gegužės 4 dieną.

3. Vadovaujantis LR SKĮ 19¹ straipsnio 4 dalies 6 punktu, vizitų Lukiškių TIK metu buvo pasitelktas sulaikymo, suėmimo, konvojavimo ir bausmių vykdymo tvarkos ekspertas, nevyriausybinės žmogaus teisių organizacijos Žmogaus teisių stebėjimo instituto vyriausiasis teisininkas Karolis Liutkevičius (toliau vadinama – Ekspertas).

4. Lukiškių TIK yra įrengtos 804 vietos; 2018 m. kovo 21 d. duomenimis, šioje įstaigoje buvo laikomi 748 asmenys (iš jų: 732 – vyrai, 15 – moterų ir 1 – nepilnametis; 244 – suimtieji, 504 – nuteistieji (iš jų 150 – areštinėje, 144 – kalėjimo režimo sąlygomis, 94 – nuteistieji iki gyvos galvos, 60 – palikti ūkio darbams atlikti, 4 – drausmės grupėje; 35 – užsieniečiai).

LAVL yra įrengtos 225 vietos, 2018 m. kovo 27 d. duomenimis, ligoninėje buvo laikomi 172 pacientai.

II. AKTUALŪS TEISĖS AKTAI, TEISMŲ PRAKTIKA IR STANDARTAI

5. Pagrindiniai teisės aktai, taikyti atliekant patikrinimus pirmiau išvardintose įstaigose:

5.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija;

5.2. Europos žmogaus teisių konvencija (toliau vadinama – EŽTK);

5.3. Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą ir kitokią žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (toliau vadinama – Konvencija);

5.4. Pasaulio sveikatos organizacijos tabako kontrolės pagrindų konvencija (toliau vadinama – TKP konvencija);

5.5. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Rec(2006)2 valstybėms narėms dėl Europos kalnimo taisyklių (toliau vadinama – Europos kalnimo taisyklės) ir Rekomendacija (2006)13 dėl kardomojo kalnimo taikymo;

5.6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau vadinama – BPK);

5.7. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau vadinama – BVK);

5.8. Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymas (toliau vadinama – SVĮ);

5.9. Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statutas, patvirtintas Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymu (toliau vadinama – TKDS);

5.10. Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymas (toliau vadinama – VSTĮ);

5.11. Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymas (toliau vadinama – TKĮ);

5.12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. lapkričio 23 d. nutarimas Nr. 1162 „Dėl specialiųjų priemonių specifikacijos ir specialiųjų priemonių panaudojimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau vadinama – SPS);

5.13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 1190 „Dėl pareigūnų parengimo veikti situacijomis, susijusiomis su psichinės, fizinės prievartos, šaunamojo ginklo ar sprogmenų naudojimu, ir jų sugebėjimo veikti tokiomis situacijomis tikrinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau vadinama – PPTA);

5.14. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 1R-53 „Dėl Pataisos pareigūnų pareigybių poreikio nustatymo, pareigybių aprašymų rengimo ir kompetencijų lygių nustatymo metodikos patvirtinimo“ (toliau vadinama – PPNM);

5.15. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ (toliau vadinama – PĮVTT);

5.16. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2005 m. liepos 29 d. įsakymas Nr. 1R-240/IV-246 „Dėl konvojavimo taisyklių patvirtinimo“ (toliau vadinama – KT);

5.17. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir vidaus reikalų ministro 2003 m. balandžio 14 d. įsakymas Nr. 101/IV-119 „Dėl viešojo saugumo tarnybos ir policijos pasitelkimo laisvės atėmimo vietų apsaugai ir tvarkai jose palaikyti susidarius ypatingai situacijai taisyklių patvirtinimo“ (toliau vadinama – VSTPPT);

5.18. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2015 m. rugpjūčio 3 d. įsakymas Nr. V-908 Dėl Lietuvos higienos normos HN 134:2015 „Laisvės atėmimo vietų ir teritorinių policijos įstaigų areštinių sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo (toliau vadinama – HN 134:2015);

5.19. Pataisos namų ir pataisos namų-atvirųjų kolonijų darbuotojų tipinių etatų ir jų skaičiaus normatyvai, patvirtinti Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. gruodžio 8 d. įsakymu Nr. V-539 (toliau vadinama – PNESN);

5.20. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2017 m. birželio 7 d. įsakymas Nr. V-245 „Dėl laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi normų patvirtinimo“ (toliau vadinama – PAN);

5.21. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugsėjo 10 d. įsakymas Nr. V-362 „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ (nauja redakcija, galiojanti nuo 2017 m. liepos 27 d.; toliau vadinama – API);

5.22. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2017 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas Nr. V-357 „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų kūno sužalojimų prevencijos ir tyrimo, kūno sužalojimų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos laisvės atėmimo vietose tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau vadinama – KSPT tvarkos aprašas);

5.23. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugsėjo 2 d. įsakymu Nr. V-353 „Dėl savižudybių ir savęs žalojimo laisvės atėmimo vietų įstaigose prevencijos tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau vadinama – SSŽP tvarkos aprašas);

5.24. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. gegužės 24 d. įsakymu Nr. 4/07-132 „Dėl tipinės naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programos ir tipinės nuteistųjų integracijos į visuomenę programos patvirtinimo“ (toliau vadinama – Adaptacijos ir integracijos programos).

5.25. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2015 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas Nr. V-313 „Dėl individualaus socialinės reabilitacijos plano formos ir jo rengimo metodikos patvirtinimo“ (toliau vadinama – ISRP metodika).

6. Pažymėtina, kad, vertinant elgesį su asmenimis, kurių laisvė apribota, ir tokių asmenų laikymo sąlygas, svarbu vadovautis ne tik nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais, bet ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau vadinama – LVAT)) bei tarptautinių teismų (Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau vadinama – EŽTT)) praktika, kompetentingų ir plačius įgaliojimus turinčių tarptautinių institucijų rekomendacijomis:

6.1. LVAT 2011 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-2457/2011 (specialiųjų priemonių naudojimas);

6.2. EŽTT 2017 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*; 2016 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Muršić prieš Kroatiją*; 2013 m. sausio 8 d. sprendimas byloje *Torreggiani ir kiti prieš Italiją*; 2012 m. liepos 10 d. sprendimas byloje *Vartic prieš Rumuniją*; 2012 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *Ananyev and Others v. Russia*; 2009 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Orchowski prieš Lenkiją*; 2009 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Marian Stoicescu prieš Rumuniją*; 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje *Karalevičius prieš Lietuvą* (kalinimo sąlygos, prilygstančios kankinimui ir orumą žeminančiam elgesiui); 2011 m. sausio 25 d. sprendimas byloje *Elefteriadis prieš Rumuniją* (dėl pasyvaus rūkymo žalos); 2003 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje *Yankov prieš Bulgariją*, 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Valašinas prieš Lietuvą*, 2001 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje *Iwańczuk prieš Lenkiją* (kratų atlikimas); 2008 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*; 2011 m. gegužės 17 d. sprendimas byloje *Gazioglu prieš Turkiją* (fizinės prievartos panaudojimas);

6.3. Europos regiono valstybėse kankinimų prevenciją vykdančias Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau vadinama – CPT) įdiegė ir taiko elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, standartus¹. CPT taip pat atlieka patikrinimus įvairiose laisvės apribojimo vietose ir teikia valstybėms savo rekomendacijas, kaip užkirsti kelią kankinimui ir kitokiam žiauriam, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui ir baudimui. Šiose rekomendacijose įtvirtinti visuotinai pripažinti ir taikomi žmogaus teisių apsaugos standartai, kuriuos valstybės gera valia vykdo, į juos atsižvelgia ir jų laikosi. CPT lankėsi Lietuvoje 2016 m. rugsėjo 5–15 dienomis ir savo ataskaitoje² pateikė rekomendacijų, į kurių įgyvendinimo procesą buvo atkreiptas dėmesys ir Lukiškių TIK bei LAVL atliekamų patikrinimų metu.

¹ Su CPT standartais galima susipažinti internetinėje svetainėje <https://www.coe.int/en/web/cpt/standards>.

² *Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15 September 2016* (CPT/Inf (2018) 2).

III. TIKRINAMOS SRITYS IR NUSTATYTOS APLINKYBĖS

7. Patikrinimai atlikti vertinant žmogaus teisių apsaugos ir kankinimų prevencijos aspektu svarbiausius klausimus (personalo, laikymo ir higienos sąlygų, maitinimo, sveikatos priežiūros, saugumo ir prievartos priemonių naudojimo, socialinės rehabilitacijos, ryšių su artimaisiais palaikymo ir kreipimusi nagrinėjimo), atsižvelgiant į šios ataskaitos II skyriuje nurodytus teisės aktus, CPT standartus ir Lietuvai teiktas rekomendacijas, Lietuvos teismų ir EŽTT praktiką bei kitas kompetentingų bei plačius įgaliojimus turinčių tarptautinių institucijų rekomendacijas (dokumentus).

Patikrinimų metu buvo bendrauta su įstaigų vadovais, darbuotojais bei laikomais asmenimis, apžiūrėtos įvairios patalpos, analizuoti dokumentai ir asmenų bylos, stebėti įvairūs procesai (pareigūnų instruktavimas, nuteistųjų apsipirkimo tvarkos įgyvendinimas, surišimo lovos naudojimas ir kt.).

Toliau ataskaitoje dėstomos patikrinimų metu nustatytos aplinkybės ir trūkumai, atliekamas jų teisinis vertinimas, pažymimi geros praktikos pavyzdžiai, daromos atitinkamos išvados ir kompetentingoms institucijoms teikiamos rekomendacijos dėl nustatytų trūkumų šalinimo.

8. Patikrinimų metu nustatytos aplinkybės.

8.1. Personalias

8.1.1. *Dėl pareigūnų kvalifikacijos ir laisvų etatų skaičiaus*

8.1.1.1. Vienas iš tinkamo laisvės atėmimo vietų įstaigų veiklos organizavimo rodiklių yra pakankamas darbuotojų skaičius ir jų kvalifikacija.

Kalėjimų departamentui pavaldžių pataisos įstaigų veiklos teisiniai pagrindai yra nustatyti TKDS. Jame nustatyti pataisos pareigūnų priėmimo į tarnybą reikalavimai ir apribojimai (10 str.), pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo, mokymų ir apmokėjimo už juos reikalavimai (17–21 str.), pareiginės algos ir jos priedų apskaičiavimo tvarka (38 str.). TKDS 9 straipsnyje reglamentuota, kad Kalėjimų departamentui pavaldžių įstaigų struktūrą nustato Kalėjimų departamento direktorius, vadovaudamasis įstatymais, jų įgyvendinimo aktais ir atsižvelgdamas į šių įstaigų tikslus, uždavinius, strateginius arba metinius veiklos planus; didžiausią leistiną darbuotojų pareigybių skaičių Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose nustato teisingumo ministras; jis taip pat tvirtina pataisos pareigūnų pareigybių poreikio nustatymo, pareigybių aprašymų rengimo ir pataisos pareigūnų kompetencijos lygių nustatymo metodiką (9 str. 2 d.).

PPNM 6 punkte nustatyta, kad, atsižvelgiant į nuteistųjų skaičių pataisos įstaigoje, planinio pataisos įstaigoje laikomų nuteistųjų skaičiaus ir pataisos pareigūnų pareigybių skaičiaus santykis turėtų būti: 2,5:1 (pataisos įstaigoje, kurioje laikoma iki 1 000 nuteistųjų) ir 5:1 (įstaigoje, kurioje laikoma 1 001 ir daugiau nuteistųjų).

CPT standartuose pažymima, kad vienas iš humaniškos pataisos sistemos pagrindų yra tinkamai parengtas personalas, kuris žino, kaip teisingai apibrėžti savo santykius su laisvės atėmimo vietose laikomais asmenimis, kuomet vengiama priešiško, o priežiūra ir kontrolė tinkamai derinama su bendravimu bei rūpinimusi. Skatinant konstruktyvius kalėjimų personalo ir kalinių santykius mažėja smurto atvejų pavojus, kartu tai leidžia sustiprinti kontrolę ir saugumą. Personalas, savo ruožtu, jaučia didesnę pasitenkinimą atliekamu darbu. Darbuotojų trūkumas ne tik lemia ir personalui, ir laikomiems asmenims nesaugią aplinką, bet ir trukdo kurti teigiamus personalo bei laikomų asmenų santykius. Be to, jeigu trūksta darbuotojų esminiam saugumo lygiui palaikyti ir normaliam įstaigos darbo režimui užtikrinti, tenka dirbti sudėtingomis sąlygomis, viršvalandžius.

Personalas patiria didelį stresą ir greitai pervargsta, todėl gali atsirasti didesnė bet kuriai pataisos sistemai būdinga įtampa ([CPT/Inf (92) 3] 45 p., [CPT/Inf (2001) 16] 26 p.).

8.1.1.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.1.1.2.1. Lukiškių TIK ir LAVL priežiūros pareigūnų etatų skaičius, patirtis ir kvalifikacija atitinka minimalius PNESN nustatytus reikalavimus, būtinus laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų priežiūrai ir kontrolei užtikrinti, tačiau abiejose įstaigose jaučiama nuolatinė darbuotojų stoka ir įtampa darbe, kylanti dėl nuolatinio laisvų pareigybių skaičiaus, kadangi joms užimti nerandama tinkamų kandidatų (pvz., beveik metai LAVL tebėra laisvi 9 prižiūrėtojų etatai). Pareigūnų nuomone, dėl didelio darbo krūvio jiems dažnai pritrūksta laiko tiesioginiam bendravimui su kalinamaisiais.

Įstaigų administracijų pateiktais duomenimis, naujų darbuotojų nuolat ieškoma. Nepaisant abiejų pataisos įstaigų administracijos pastangų, neužpildytų priežiūros pareigūnų etatų problema tebėra opi, kadangi nėra galimybės žemiausios ir vidurinės grandies priežiūros pareigūnams pasiūlyti konkurencingą, motyvuojantį darbo užmokestį. Naujai įdarbintiems žemiausios grandies priežiūros pareigūnams keliami tarnybos statute nustatyti aukšti kvalifikacijos reikalavimai, taip pat griežti pareigūnų sveikatos kontrolės standartai, tačiau siūlomas atlyginimas yra mažesnis už vidutinį darbo užmokestį šalyje. Mažas darbo užmokestis, mokamas žemiausios ir vidurinės grandies pareigūnams, lemia didžiulę šių pareigūnų kaitą, neigiamai veikia potencialių kandidatų motyvaciją pasirinkti tarnybą bausmių vykdymo sistemoje, nesukuria veiksmingų paskatų didžiulis pasirinkta pataisos įstaigų pareigūno profesija, ieškoti papildomų galimybių savarankiškai kelti profesinę kvalifikaciją.

8.1.1.2.2. Lukiškių TIK ir LAVL kasmet, atsižvelgiant į darbuotojų poreikius ir įstaigos galimybes, suderinus su Kalėjimų departamento Mokymo centro planu, sudaromi personalo mokymų planai, priežiūros pareigūnai ir kiti darbuotojai nuolat dalyvauja kvalifikacijos tobulinimo kursuose ir mokymuose. Įstaigų pateiktais duomenimis, siekiant taupiai naudoti įstaigos personalo kvalifikacijos kėlimui skirtas lėšas, darbuotojai savo kvalifikaciją dažniausiai kelia Kalėjimų departamento Mokymo centre arba jo lektoriai atvyksta į įstaigą. Abiejose įstaigose per tarnybinius mokymus kolegas moko ir atitinkamų profesinių žinių bei patirties turintys padalinių vadovai arba kiti darbuotojai. Esant tarnybiniam būtinumui įgyti tam tikrų specialiųjų žinių, įstaigų administracija sudaro galimybes vykti į papildomus apmokamus kvalifikacijos kėlimo kursus.

Kartu pažymėtina, kad LAVL socialinės rehabilitacijos pareigūnams trūksta mokymų, kurių metu įgytomis žiniomis pasinaudodami jie galėtų skatinti nuteistųjų motyvaciją dalyvauti resocializacijos procese, sudarytų prielaidas pritaikyti ir veiksmingai įgyvendinti įstaigoje gydymų nuteistųjų tipines pataisos ir integracijos į visuomenę, kriminalinės subkultūros apraiškų prevencijos programas atsižvelgiant į tai, kad socialinės rehabilitacijos galimybės yra ribotos dėl įstaigoje gydymų nuteistųjų sveikatos būklės ir būtinumo prioritetą teikti sveikatos priežiūros paslaugų užtikrinimui.

8.2. Slaugos ir pirmosios pagalbos užtikrinimas

8.2.1. CPT savo ataskaitoje po 2016 m. vizito Lietuvoje atkreipė dėmesį į slaugos personalo Lukiškių TIK trūkumą ir rekomendavo padidinti slaugytojų skaičių siekiant užtikrinti slaugos paslaugų teikimą 24 valandas per parą, taip pat pažymėjo, kad visose įkalinimo įstaigose nuolat, įskaitant naktis ir savaitgalius, būtų asmuo, kvalifikuotas suteikti pirmąją pagalbą, pageidautina, turintis pripažintą slaugytojo specializaciją (65–66 p.).

8.2.2. Patikrinimo Lukiškių TIK metu nustatyta:

8.2.2.1. Pagal 2018 m. vasario mėn. SPT darbo grafiką įstaigoje pamainomis dirba devyni slaugytojai (vienas iš jų – vyr. slaugos administratorius): darbo dienomis nuo 6:00 iki 20:30 val. (7–9 slaugytojai); poilsio iš švenčių dienomis – nuo 6:30 iki 18:30 (vienas slaugytojas; taip pat vieną

poilsio dieną dirba gydytojo odontologo padėjėjas, kuris, Sveikatos priežiūros tarnybos vedėjos pateiktais duomenimis, gali verstis bendrąja slaugos praktika, kadangi turi galiojančią bendrosios slaugos praktikos licenciją (vadovaujantis Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymo 4 str. 2 d., bendrąja slaugos praktika Lietuvoje galima verstis tik turint galiojančią bendrosios slaugos praktikos licenciją)).

8.2.2.2. Įstaiga yra miesto centre, greitoji medicinos pagalba atvyksta operatyviai; naktį budintys pareigūnai yra įgiję pirmosios pagalbos teikimo žinių ir įgūdžių, o Personalo skyrius užtikrina, kad jie turėtų galiojančius sveikatos žinių atestavimo pažymėjimus, todėl, įstaigos direktoriaus nuomone, nėra tikslinga padidinti slaugytojų skaičių ir užtikrinti slaugos paslaugų teikimą 24 valandas per parą.

8.2.2.3. Laikomų asmenų nusiskundimų dėl slaugytojo pagalbos prieinamumo nebuvo.

8.2.3. Atsižvelgiant į patikrinimų metu nustatytas aplinkybes, nėra pagrindo konstatuoti, jog Lukiškių TIK nėra prieinama sveikatos priežiūros pagalba arba neužtikrinamas slaugos paslaugų teikimas, tačiau, atsižvelgiant į vietų skaičių įstaigoje, laikomų asmenų kaitą, nuteistųjų atvežimą į įstaigą po darbo valandų ir poilsio dienomis (suimtieji priimami tik darbo dienomis ir darbo valandomis) bei poreikį užtikrinti ne tik nuteistųjų medicininę apžiūrą, bet ir tinkamą vaistų jiems išdavimą, preparatų poveikio stebėjimą bei suvartojimo dokumentavimą, Seimo kontrolieriaus nuomone, turi būti užtikrinama, kad slaugytojo paslaugos įstaigoje, prireikus, būtų teikiamos ir nakties metu.

8.3. Kūno sužalojimų, savižudybių prevencija

8.3.1. KSPT tvarkos apraše yra nurodyti laisvės atėmimo vietose dirbančių pareigūnų, valstybės tarnautojų ir kitų darbuotojų veiksmai pastebėjus sužalotą suimtąjį arba nuteistąjį ir nustatyta kūno sužalojimų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos tvarka:

- laisvės atėmimo vietoje paskiriama komisija, atsakinga už suimtųjų ir / ar nuteistųjų kūno sužalojimų prevencijos priemonių vykdymo kontrolę, taip pat už kūno sužalojimų prevenciją būriuose, lokaliniuose sektoriuose, kameroje ir kitose laisvės atėmimo vietose saugomose teritorijose atsakingi darbuotojai;

- patvirtinti kūno kontūrų paveikslai bei sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymos forma, kurioje nurodoma medicininės apžiūros data ir laikas, kūno sužalojimų aprašymas bei sužaloto asmens nurodytos aplinkybės; pažymos registruojamos asmenų medicininės apžiūros pažymų registre;

- dėl įvykio, kurio metu buvo sužalotas suimtas arba nuteistas, inicijuojamas tarnybinis tyrimas, kurio metu turi būti nustatytos sužalojimo priežastys, kaltininkai, pasekmės, motyvai ir kt.; pirminiai tyrimo veiksmai turi būti pradėti nedelsiant, o tyrimas turi būti atliktas per kuo trumpesnę terminą, ne ilgesnį kaip 20 darbo dienų nuo tyrimo pradžios; informuojama prokuratūra; renkama ir kaupiama informacija apie sužalojimus, jų priežastis, tyrimus ir priimtus sprendimus siekiant analogiškų įvykių prevencijos.

SSŽP tvarkos apraše nustatyti Kalėjimų departamento ir laisvės atėmimo vietų įstaigų administracijos veiklos prioritetai valdant krizines situacijas, jų prevencijos tikslai, uždaviniai ir kryptys, šių kryptų įgyvendinimo ir kontrolės mechanizmai. Pavyzdžiui, įstaigose turi būti sudaryta *krizių įveikos komanda*, kuri užtikrina rizikos diagnostiką, pagalbą ir informacijos apie jos suteikimą prieinamumą naujai atvykusiems asmenims, ypatingą dėmesį skiriant nepilnamečiams; tai pat užtikrina, kad bandžiusiam nusižudyti arba save žalojusiam asmeniui, psichologinę krizę išgyvenančiam nuteistajam arba suimtajam nedelsiant būtų taikoma kompleksinė individuali ar grupinė psichologinė, socialinė, medicininė pagalba trumpalaikių ar ilgalaikių socialinių, psichologinių konsultacijų, pokalbių forma, esant galimybei – psichoterapinėse ar savipagalbos grupėse (SSŽP tvarkos aprašo 7, 8 punktai).

CPT standartai, susiję su sužalojimų ir savižudybių prevencija:

1) veiksminga strategija, kuria būtų sprendžiamas smurto tarp įkalintų asmenų klausimas, papildomo personalo ir darbuotojų profesionalumas (CPT/Inf 2018 (2) 46 p.);

2) sveikatos priežiūros specialistai, tinkamai registruodami sužalojimus ir teikdami informaciją atitinkamoms institucijoms, prisideda prie netinkamo elgesio su nelaisvėje laikomais asmenimis prevencijos, todėl bet kokie smurto požymiai, pavyzdžiui, pastebėti per kalinio medicininę apžiūrą priimant jį į įstaigą, turėtų būti tinkamai registruojami;

3) asmens medicininės apžiūros išvadoje turėtų būti nurodyti ne tik apžiūrėto asmens teiginiai dėl patirto sužalojimo ir išsami objektyvių medicininės apžiūros rezultatų ataskaita, bet ir išvada, kurioje būtų nurodyta, kiek jo teiginiai atitinka objektyvius medicininės apžiūros rezultatus ([CPT/Inf 2018 (2)] 21 p., [CPT/Inf (2013) 29] 71, 74, 76 ir 77 p., [CPT/Inf (93) 12] 60–62 p.);

4) laisvės apribojimo vietose dirbantiems sveikatos priežiūros specialistams turi būti organizuojami mokymai, kurie padėtų interpretuoti sužeidimus, apklausti asmenis, su kuriais galėjo būti netinkamai elgiamasi, dirbti su dokumentais bei gerai suprasti medicininės apžiūros išvadų teikimo ir procedūrų specifiką (CPT/Inf (2018) 2, 21, 70 p.);

5) darbuotojų kompetencija savižudybių prevencijos srityje: tinkama naujai atvykusių asmenų medicininė apžiūra, mokėjimas atpažinti polinkio į savižudybę požymius, intensyvesnė priežiūra didesnės savižudybių rizikos atvejais (prieš prasidedant ir pasibaigus teismui, prieš išeinant į laisvę); asmenims, turintiems polinkį į savižudybę, neturėtų būti lengvai prieinamos priemonės, kuriomis galima nusižudyti (kamos lango grotos, sudaužytas stiklas, diržai arba virvės, t. t.), užtikrinamas informacijos apie tokius asmenis perdavimas įstaigoje ir tarp įstaigų ([CPT/Inf (93) 12] 57 – 59 p.).

8.3.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.3.2.1. *Komandos (padaliniai) ir darbuotojai, atsakingi už kūno sužalojimų, savižudybių prevenciją ir krizinių situacijų valdymą:*

8.3.2.1.1. abiejose įstaigose sudaryta komisija, atsakinga už suimtųjų ir nuteistųjų kūno sužalojimų prevencijos priemonių vykdymo kontrolę; ši komisija rengia pažymą, kuriose nurodo per numatytą laikotarpį įvykusių sužalojimų skaičių (įskaitant medicininių pažymėjimų apie patirtus sužalojimus, atliktų tyrimų, savęs žalojimosi, savižudybių, mirčių, mėginimų nusižudyti, taip pat specialiųjų priemonių panaudojimo duomenis (pavyzdžiui, Lukiškių TIK per 2017 m. IV ketvirtį užfiksuoti 73 sužalojimai, LAVL – 23)), taip pat įvykusių užsiėmimų ir individualių pokalbių su laikomais asmenimis, pareigūnams skirtų mokymų savižudybių ir savęs žalojimo prevencijos tema, atliktų suicidinės rizikos įvertinimų skaičių bei planuojamas sužalojimų prevencijos priemones (dalyvavimas budinčios pamainos instruktaže, prevenciniai pokalbiai ir mikroklimato stebėjimas, piktybiškai save žalojančių, kalbančių apie ketinimą žalotis priežiūra ir jiems taikomos poveikio priemonės, paskaita laikomiems asmenims savęs žalojimo ir savižudybių prevencijos tema, sustiprintos visuminės kratos ir teritorijų stebėjimas (lokalizavimas, vaizdo stebėjimo kamerų įrengimas) ir pan.);

8.3.2.1.2. abiejose įstaigose taip pat sudaryta krizių įveikos komanda, kuri atlieka numatytas funkcijas savižudybių ir kitais krizinių situacijų³ atvejais:

- Lukiškių TIK 2018 m. įvyko dvi savižudybės; krizių įveikos komanda priėmė sprendimą, be kita ko, dėl emocinės paramos įvykį mačiusiems pareigūnams ir darbuotojams teikimo, intensyvios priežiūros suimtiesiems ir nuteistiesiems skyrimo numatytu laikotarpiu, informacijos apie rizikingą elgesį sklaidos užtikrinimo bei informacijos apie asmenų psichikos ir elgesio sutrikimus, kurie gali įtakoti realius suicidinius ketinimus, gavimo;

³ Netikėtai susiklosčiusiomis emociškai sudėtingomis situacijomis, dažnai pasireiškiančiomis pakitusiu asmens elgesiu, kai žmogus išgyvena grėsmę, įtampą, nerimą, pavojų, nevilgtį ir kitus stiprius nemalonius jausmus, nemato išeities iš susiklosčiusios padėties ir jam gali kilti noras save žaloti ar bandyti nusižudyti (SSŽP tvarkos aprašo 4.2 p.).

- LAVL 2018 m. buvo vienas bandymas nusižudyti; krizių įveikos komandos veiksmų planas apėmė bandymo nusižudyti tyrimą, prevencinio pobūdžio pokalbius, dėmesį ir pagalbą pareigūnams, patyrusiems emocinį krūvį, pareigūnai buvo papildomai instruktuoti savižudybių prevencijos tema.

8.3.2.1.3. abiejose įstaigose veikia Psichologinė tarnyba: Lukiškių TIK – 5 darbuotojų (psichologų) etatai (vienas asmuo iki balandžio mėn. yra vaiko priežiūros atostogose; pastebėtina, kad tokiu atveju keturių psichologų yra per mažai ir vienam darbuotojui per dieną tenka didelis darbo krūvis; pavyzdžiui, nustatyta, kad vienam darbuotojui per dieną teko priimti 27 asmenis); LAVL – 3 darbuotojų etatai; didinant psichologinės pagalbos prieinamumą, psichologinės tarnybos darbuotojai pagal patvirtintą grafiką kartą per savaitę lanko suimtuosius ir nuteistuosius jų gyvenamosiose kamerose / palatose; pagal patvirtintą grafiką (Lukiškių TIK), suimtieji ir nuteistieji gali kreiptis į Psichologinės tarnybos viršininką asmeniniais klausimais; į asmenų prašymus dėl psichologų konsultacijos reaguojama operatyviai; laikomų asmenų nusiskundimų dėl psichologų prieinamumo arba jų paslaugų teikimo nebuvo; abiejose įstaigose taip pat dirba medicinos psichologas: Lukiškių TIK – 0,5 etato; LAVL – 1 etatas; asmenims užsiminus apie suicidą, skiriama medicinos psichologo konsultacija (pavyzdžiui, pirmiau minėto savižudybės Lukiškių TIK atveju: asmuo psichiatro konsultacijos metu buvo įgarsinęs suicidines mintis, jam nedelsiant buvo paskirta medicinos psichologo konsultacija);

8.3.2.1.4. abiejose įstaigose yra paskirti darbuotojai, atsakingi už kūno sužalojimų prevenciją, kurie teikia komisijai ataskaitas apie planuojamas atlikti kūno sužalojimų prevencijos priemones; Psichologinė tarnyba organizuoja suimtųjų ir nuteistųjų psichologinių charakteristikų rengimą, nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimą ir kriminogeninių veiksnių nustatymą; atsakingiems darbuotojams teikia informaciją apie suimtuosius ir nuteistuosius, linkusius žaloti kitus asmenis, šie darbuotojai užtikrina dėmesį šių suimtųjų ir nuteistųjų aplinkai laisvės atėmimo vietoje; renkama ir kaupiama informacija apie suimtųjų (nuteistųjų) sužalojimus, šių įvykių tyrimo tvarkos vykdymą, konkrečių sužalojimų priežastis ir priimtus sprendimus tokių įvykių prevencijos klausimais.

8.3.2.1.5. Lukiškių TIK įdiegtas dinaminės priežiūros modelis⁴, orientuotas į pareigūno santykį su laikomu asmeniu per visapusišką jo pažinimą ir elgesio korekciją pasitelkiant jam aktualias ir veiksmingas intervencines priemones, vietoje sprendžiant jam rūpimus klausimus bei užkardant kalinamųjų tarpusavio smurtą; dinaminę priežiūrą vykdo specialiai apmokyti pareigūnai (kiekviename korpusė – po 2–3 atsakingus specialistus), dienos metu ir poilsio bei švenčių dienomis įstaigoje dirbančių pareigūnų skaičius buvo padidintas, laikomų asmenų kreipimaisi (registracija pas gydytojus, pasimatymų laiko suderinimas ir pan.) sprendžiami vietoje; pareigūnų teigimu, šis modelis užtikrina efektyvią laikomų asmenų priežiūrą (pirmasis pareigūnas, atskubėjęs į pagalbą, kuomet SPT darbuotoja buvo užpulta nuteistojo, buvo specialistas, atsakingas už dinaminę priežiūrą); pareigūnų nuomone, dinaminės priežiūros pareigybei yra nustatyti didesnės patirties ir atsakomybės reikalavimai, tačiau ji nėra patraukli dėl neproporcingai mažo darbo užmokesčio, kuris pagal maksimalų koeficientą yra mažesnis už žemesnės grandies pareigūno (kuris gauna priemokas

⁴ Įstaigoje patvirtinta dinaminio saugumo koncepcija (2017-01-25 įsakymu Nr. 1-29) ir dinaminės priežiūros įgyvendinimo planas (2017 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 1-40), tarnybos vietoje organizuoti mokymai, kurių metu pareigūnai buvo supažindinti su dinaminės priežiūros taikymu; be to, gilindamiesi į dinaminės priežiūros diegimo ypatumus, pareigūnai vyko į kitas įkalinimo įstaigas perimti gerąją kolegų patirtį įgyvendinant dinaminę priežiūrą, aptarti galimus valdymo organizavimo ir efektyvinimo būdus siekiant sukurti pozityvius santykius su įkalintais asmenimis, skyrių ir tarnybų bendradarbiavimo būdus (informacijos perdavimo, veiksmų derinimo, bendrų sprendimų priėmimo, įkalintų asmenų kontrolės ir apsaugos mechanizmus), taip pat dinaminės priežiūros specialisto kompetencijos, darbinės patirties bei pozityvaus požiūrio organizuojant darbą su įkalintais asmenimis klausimus (Lukiškių TIK Strateginio veiklos plano programos „Bausmių sistema“ vykdymo ataskaita už 2017 metus“ (5.1 p.).

už darbą naktimis ir už viršvalandžius); LAVL dinaminės priežiūros modelis patikrinimo metu dar nebuvo įdiegtas, jį rengiamasi diegti.

8.3.2.2. *Kriminogeninė būklė ir neigiamo pobūdžio įvykiai, sužalojimų registravimas:*

8.3.2.2.1. pareigūnų pateiktais duomenimis, kriminogeninė būklė abiejose įstaigose nekelia pavojaus, tarpusavio susižalojimas vėliausiai užfiksuotas 2017 m. lapkričio mėn. (Lukiškių TIK) ir rugsėjo mėn. (LAVL); saugomų teritorijų patruliavimo ir kitų patikrinimų vykdymo metu pareigūnai atidžiai stebi suimtuosius ir nuteistuosius, atkreipia dėmesį į asmenis, kurie vengia bendrauti, yra apsirengę ne pagal sezoną arba kitaip maskuoja savo išvaizdą, išsiaiškina šių aplinkybių priežastis, pastebėjus suimtuosius ir nuteistuosius, kurie nedalyvauja patikrinimuose arba miega ne jiems skirtose vietose, išsiaiškina šių vidaus tvarkos taisyklių pažeidimų priežastis, įsitikina, ar šie asmenys nėra sužaloti; imamasi priemonių užtikrinti, kad asmenims, turintiems polinkį į savižudybę, nebūtų prieinamos priemonės, kuriomis naudojantis galima nusižudyti; abiejų įstaigų darbuotojų teigimu, esant nuolatinės asmens priežiūros, sužalojimų, savižudybės prevencijos poreikiui, pareigūnų vis dėl to trūksta (dėl darbo pobūdžio ir specifikos bei sąlyginai mažo darbo užmokesčio sudėtinga pritraukti aukštos kvalifikacijos specialistus, nuolat trūksta apsaugos ir priežiūros jaunesniųjų pareigūnų, tiesiogiai dirbančių su nuteistaisiais ir suimtaisiais; palyginus su 2016 metais, nepriimta darbuotojų į turėtas laisvas prižiūrėtojų darbo vietas, todėl neužpildytų šios grandies pataisos pareigūnų skaičius yra didesnis⁵);

8.3.2.2.2. iš vizito metu Seimo kontrolierių įstaigos darbuotojams pateiktos medžiagos apie pastarojo laikotarpio neigiamo pobūdžio įvykius ir jų tyrimą nustatyta, kad pareigūnai nedelsdami reaguoja į kylančius konfliktus arba tokių situacijų požymius, prireikus imasi priemonių, siekdami gelbėti suimtųjų (nuteistųjų) bei kitų asmenų gyvybę ir apsaugoti jų sveikatą (atskirti asmenis, tarp kurių kilo konfliktas, pristatyti sužalotus asmenis į Sveikatos priežiūros tarnybą ir pan.); esant galimybei, pareigūnai stengiasi apsaugoti įvykio vietą; dėl įvykio atliekamas tyrimas (pirminiai tyrimo veiksmai pradėti nedelsiant), kuris baigiamas per nustatytą terminą; pažymėtina, kad LAVL atliekamas ne tik tarnybinis, bet ir procesinis tyrimas, surašomi teisių ir pareigų liudytojui (nukentėjusiajam) išaiškinimo, apklausos protokolai, ir, įvertinus surinktus duomenis – priimamas sprendimas pradėti arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir su šiuo sprendimu supažindinami asmenys, dėl kurių buvo atliekamas tyrimas; apie sužalojimo atvejį, priimtą procesinį sprendimą informuojama prokuratūra;

8.3.2.2.3. įvertinus sveikatos priežiūros darbuotojų vykdomą sužalojimų registravimą, nustatyta, kad nuteistųjų tarpusavio konfliktų atveju darbuotojai medicininės apžiūros pažymoje užpildo visas skiltis (datą, laiką, kūno sužalojimų aprašymą ir sužaloto asmens nurodytas aplinkybes, fiksuojami net ir ankstesni sužalojimai), tačiau asmenis, prieš kurį prievarta buvo pavartota, teiginiai nenurodomi (abiejose įstaigose; taip pat žr. šios ataskaitos 8.6.2.2.3. punktą); taip pat nustatytas atvejis, kuomet informacija apie asmens odos sužalojimus (nuotrynas, atsiradusias jam pagulėjus surišimo lovoje) nebuvo perduota įstaigai, į kurią asmuo buvo išvežtas (LAVL); be to, pažymėtina, kad sveikatos priežiūros darbuotojams nėra organizuojami mokymai, skirti išmokyti interpretuoti sužeidimus, atskirti galimai pareigūnų netinkamo elgesio padarinius, apklausti asmenis, su kuriais galėjo būti netinkamai elgiamasi, gerai suprasti medicininės apžiūros išvadų teikimo ir procedūrų specifiką bei tinkamai fiksuoti informaciją dokumentuose (abiejose įstaigose).

8.3.2.3. *Techninių priemonių, skirtų užtikrinti darbuotojų saugumą, darbo kontrolę, laikomų asmenų apsaugą ir priežiūrą pasitelkimas:*

8.3.2.3.1. abiejose įstaigose naudojami vaizdo registratoriai; Lukiškių TIK turima 7 vnt., LAVL – 6 vnt.; tačiau pastebėtina, kad, atsižvelgiant į laikomų asmenų skaičių (Lukiškių TIK – 804 vietos, LAVL – 225), vaizdo registratorių akivaizdžiai nepakanka;

⁵ Lukiškių TIK Strateginio veiklos plano programos „Bausmių sistema“ vykdymo ataskaita už 2017 metus“ (2.2 p.).

8.3.2.3.2. iš įrašų tarnybiniuose pranešimuose apie budėjiną turinio nustatyta, kad kasdien tikrinamas techninių apsaugos priemonių, ryšių bei signalizacijos, įskaitant pareigūnų kvietimo sistemos, veikimas; tačiau pastebėtina, kad kai kuriuose LAVL palatose pagalbos kvietimo sistema pacientams įrengta ne prie lovos (mygtukai įrengti stacionariai, todėl, pakeitus lovų padėtį, mygtukai atsiduria nuo lovos nepasiekiamoje vietoje).

8.3.2.4. *Naujai atvykusių suimtųjų ir nuteistųjų priežiūra:*

8.3.2.4.1. abiejose įstaigose naujai atvykę kalinamieji kviečiami pirminiam psichologiniam įvertinimui / pokalbiui, kuriuo metu jie yra pasirašytinai supažindinami su tarnybos priėmimo tvarka; asmenims paaiškinama, kad jie gali kreiptis esant psichologinės pagalbos poreikiui; Lukiškių TIK taip pat yra parengta atmintinė apie psichologinę pagalbą;

8.3.2.4.2. konsultuojami gydytojo psichiatro tą pačią dieną arba kitą dieną po atvykimo; jų visuomet pasiteiraujama, ar piktnaudžiavo alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, kiek laiko, kada paskutinį kartą vartojo ir pan., siekiant numatyti galimą abstinencijos būklę;

8.3.2.4.3. ypatingas dėmesys skiriamas atvykusiems nepilnamečiams: Seimo kontrolierių įstaigos atstovų vykdomo patikrinimo metu į Lukiškių TIK buvo pristatytas nepilnamečiams; Psichologinės tarnybos darbuotojai jam operatyviai suteikė numatytą socialinę ir psichologinę paramą, atliko tiriamąjį ir aiškinamąjį darbą; jam buvo užtikrinta intensyvi individuali priežiūra;

8.3.2.4.4. apie naujai atvykusio asmens polinkį žalotis, žudytis pranešama gydytojui psichiatrui, krizių įveikos komandai, asmenys įtraukiami į priklausančiųjų didelės rizikos grupei dėl savęs žalojimo ar bandymo nusižudyti apskaitą (numatytam laikotarpiui), konsultuojami;

8.3.2.4.5. siekiant užtikrinti informacijos apie asmens polinkį žalotis, žudytis perdavimą jam išvykstant į kitą įstaigą, su asmens byla siunčiama pažyma-rekomendacija dėl šio asmens priežiūros ypatumų.

8.3.2.4. *Pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas:*

- pareigūnų įgūdžiai atpažinti polinkio į savižudybę požymius, tobulinami Kalėjimų departamento Mokymo centre organizuojamuose programose apie savižudybių ir savęs žalojimo prevenciją; tačiau 2017 m. nei Lukiškių TIK, nei LAVL pareigūnai šiuose mokymuose nedalyvavo.

8.3.3. Įvertinus patikrinimų metu surinktą informaciją, nėra pagrindo teigti, kad tikrintose įstaigose sužalojimų ir savižudybių prevencija vykdoma netinkamai arba neefektyviai, tačiau dėl nustatytų trūkumų (dėl pareigūnų, vaizdo registratorių trūkumo, medicininių pažymų formos ir pildymo, sveikatos priežiūros darbuotojų ir pareigūnų įgūdžių tobulinimo, pagalbos kvietimo sistemos įrengimo) abiejose įstaigose nėra veiksmingai užkertamas kelias įkalintų asmenų savižudybėms ir savęs žalojimui.

8.4. Kratų, prievartos ir suvaržymo priemonių naudojimas

8.4.1. *Dėl kratų atlikimo*

8.4.1.1. Pataisos pareigūnai turi teisę atlikti suimtųjų / nuteistųjų apžiūras ir kratas⁶. Visuminė krata (asmens apiešojimas išrengiant) atliekama atvykus į laisvės atėmimo vietą, taip pat išvykstant iš jos (API 153 p.) ir kitais numatytais atvejais. Dalinė krata (asmenų apiešojimas neišrengiant, taip pat drabužių, avalynės, turimų daiktų apžiūra, siekiant patikrinti, ar nėra draudžiamų turėti daiktų) atliekama išvedant asmenį pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, advokatą, gydytoją (API 155 p.) ir pan. Asmens kratą atlikti ir dalyvauti ją atliekant gali tik tos pačios lyties pareigūnas, kuris privalo būti reiklus suimtiesiems ir nuteistiesiems, korektiškas, nežeminti jų orumo, negadinti šių asmenų daiktų; apieškodamas suimtojo ar nuteistojo kūną ir maisto produktus – mūvēti pirštines (API 149, 152 p.).

⁶ Suimtojo arba nuteistojo krata – drabužių, avalynės, turimų daiktų ir kūno apiešojimas siekiant patikrinti, ar jis neturi į suimtiesiems ir nuteistiesiems leidžiamų turėti daiktų sąrašus neįtrauktų daiktų (API 151 p.).

Kai yra pakankamas pagrindas manyti, kad suimtas (nuteistas) su savimi turi narkotinių ar psichotropinių medžiagų ar kitų daiktų, kurie gali būti nusikalstamų veikų darymo įrankiai ar priemonės, asmeniui gali būti atlikta kūno ertmių apžiūra, kurią atlieka laisvės atėmimo vietos asmens sveikatos priežiūros tarnybos medicinos specialistas, tačiau draudžiama šią apžiūrą atlikti prieš suimtojo ar nuteistojo valią (API 154 p.).

Bendroji krata – vienu metu atliekama laisvės atėmimo vietos visos teritorijos, atskiros zonos, gyvenamojo pastato, korpuso, sektoriaus, skyriaus, kameros ar kitos patalpos ir suimtųjų bei nuteistųjų krata. Atliekant gyvenamosios patalpos bendrąją kratą, patalpoje gali būti paliekamas jos tvarkdarys ar kitas nuteistas (API 158, 165.9 p.).

Pagal EŽTT praktiką, krata turi būti atliekama tinkamu būdu ir pagrįstai (proporcingai teisėtam tikslui) (*Yankov prieš Bulgariją* (110 p.), *Valašinas prieš Lietuvą* (117 p.), *Iwańczuk prieš Lenkiją* (59 p.). Teismas pripažino Konvencijos pažeidimą, kuomet krata buvo atliekama kitos lyties pareigūnų, liečiant apžiūrimo asmens lytinius organus, nekorektiškai komentuojant bei kitiems sulaikytiesiems matant (atliekant visuminę kratą).

8.4.1.2. Po apsilankymo Lietuvoje CPT ataskaitoje ([CPT/Inf 2018 (2)] 42–43 p.) buvo nurodyti trūkumai, susiję su Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau vadinama – VST) specialiosios paskirties padalinio pareigūnų dalyvavimu atliekant kratas laisvės atėmimo įstaigose, šių pareigūnų identifikavimo, kratos proceso filmavimo ir filmuotos medžiagos saugojimo).

Abejonių CPT taip pat sukėlė VST pareigūnų dalyvavimo atliekant kratas teisėtumas.

Viešojo saugumo pajėgos yra sudėtinė vidaus reikalų sistemos dalis, kuri vykdo viešosios valstybės tvarkos palaikymo funkcijas. Pagal VSTĮ 7 str. 1–2 p., jų uždaviniai yra, be kita ko, *slopinti* riaušes laisvės atėmimo vietose ar grupinius pasipriešinimus laisvės atėmimo vietų administracijai, taip pat kitokius tyčinius veiksmus, šurkščiai pažeidžiančius laisvės atėmimo vietų vidaus tvarką, *ypatingų ir ekstremaliųjų situacijų atvejais užkirsti kelią veiksams*, keliantiems pavojų žmonių gyvybei ar sveikatai, turtui, gamtai arba šurkščiai pažeidžiantiems laisvės atėmimo vietos vidaus tvarką.

BVK taip pat numatytas konkretus VST pasitelkimo pagrindas – tvarkai įstaigoje atkurti ir visuomenės saugumui užtikrinti *susidarius ypatingai situacijai, o tai yra*: nuteistųjų riaušės; grupinis pasipriešinimas pataisos įstaigos administracijai; neteisėti grupiniai veiksmai, šurkščiai pažeidžiantys pataisos įstaigos vidaus tvarką; įkaitų grobimo atvejai (BVK 144 str. 2 d.; pareigūnų pasitelkimo saugoti laisvės atėmimo vietas tvarką susidarius ypatingai situacijai numato VSTPPT). API 149 p. taip pat numatyta, kad viešojo saugumo pajėgų, atsakingų už viešąjį saugumą, pareigūnai tvarkai kratos ir apžiūros metu palaikyti gali būti pasitelkti tik *ypatingo įvykio metu*.

Įvertinus pirmiau išdėstytas teisinio reglamentavimo nuostatas, darytina išvada, kad nėra teisinio pagrindo pasitelkti VST *nesant ypatingai situacijai*, pavyzdžiui, kai nepakanka įstaigos pajėgų saugiai atlikti kratą, užkirsti kelią galimam pavojui bei užtikrinti, kad ypatinga situacija nesudarytų arba esant realiai grėsmei, jog kalinamieji priešinsis, sukels riaušes ar šurkščiai pažeis pataisos įstaigos vidaus tvarką.

8.4.1.3. Patikrinimų metu nustatyta, kad, atliekant kratas, laikomasi nustatytų reikalavimų, t. y., kratą atlieka tik tos pačios lyties pareigūnas, tretiesiems asmenims nematant, numatytais atvejais mūvint pirštines ir pan.; atliekant gyvenamosios patalpos kratą, paliekamas tvarkdarys. Laikomi asmenys skundų dėl pareigūnų elgesio atliekant kratas neturėjo, todėl, įvertinus patikrinimų metu surinktą informaciją, nėra pagrindo konstatuoti netinkamą pareigūnų elgesį atliekant kratas.

2017 ir 2018 metais kratų dalyvaujant VST nebuvo atlikta, todėl aplinkybės, susijusios su VST pareigūnų elgesiu atliekant kratas, šių patikrinimų metu nebuvo vertinamos.

8.4.2. *Dēl prievartos naudojimo*

8.4.2.1. Pataisos pareigūnai turi teisę panaudoti psichinę ir (ar) fizinę prievartą⁷ ir šaunamąjį ginklą, tačiau tik tarnybinio būtinumo atvejais ir tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, adekvačiai esamoms aplinkybėms ir proporcingai⁸ esamam pavojui, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį, intensyvumą ir individualias pažeidėjo savybes⁹ (TKDS 26 str. 1 d. 4 p., 26¹ str. 1–2 d.), taip pat specialiųjų priemonių taktines bei technines charakteristikas (API 182 p.). Be to, prieš naudodamas specialiąsias priemones, pareigūnas privalo paaiškinti asmeniui ar asmenims sulaikymo pagrindą, atsakomybę, kylančią už pareigūno teisėtų nurodymų ar reikalavimų nevykdymą, bei įspėti apie ketinimą panaudoti specialiąsias priemones (SPS, Specialiųjų priemonių specifikacijos 5 p.).

Prievartą pataisos pareigūnas turi teisę pavartoti saugodamas ar siekdamas apsaugoti asmenis nuo gresiančio pavojaus gyvybei ar sveikatai, kai asmuo nevykdo administracijos reikalavimų ar nurodymų (siekdamas priversti asmenį paklusti) ir kitais numatytais atvejais. Fizinė prievarta naudojama tik tada, kai psichinė prievarta buvo neveiksminga arba kai bet koks delsimas kelia pavojų pataisos pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai. Prieš asmenis, jeigu pataisos pareigūnui žinoma arba yra akivaizdu, kad jie neįgalieji, turi neliečiamybės teisę, nėščias moteris arba nepilnamečius specialiosios priemonės naudojamos tik neišvengiamo pavojaus pareigūno ar kitų asmenų gyvybei ar sveikatai atveju.

Naudodami specialiąsias priemones, pareigūnai privalo kiek įmanoma stengtis išvengti sunkių pasekmių, t. y., naudojant lazda – išvengti smūgių į galvą, kaklą ir lytinius organus; naudojant specialiosios paskirties šaunamąsias dujas draudžiama šauti tiesiai į minią arba į teisėtvarkos pažeidėją; po specialiųjų priemonių, elektroimpulsinių prietaisų ir šaunamųjų ginklų panaudojimo, siekiant surasti nukentėjusiuosius, galimus gaisro židinius, nesuveikusias specialiąsias priemones, atliekama patalpų ir laisvės atėmimo vietų teritorijos apžiūra, prireikus likviduojamas panaudotų specialiosios paskirties dujų poveikis (API 184 p.).

Specialiųjų priemonių panaudojimas turi būti nutrauktas tuoj pat, kai išnyksta jų panaudojimo pagrindai (SPS, Specialiųjų priemonių panaudojimo tvarkos aprašo 13 punktas).

Pareigūnas, panaudojęs prievartą ir taip sukėlęs pavojų asmens gyvybei ar sveikatai, turi suteikti asmeniui reikalingą neatidėliotiną medicinos ar kitą būtinąją pagalbą ir imtis kitų priemonių pavojingiems savo veiksmų padariniams pašalinti. Apie pataisos pareigūno panaudotą prievartą, jeigu tai lėmė asmens mirtį arba gyvybei pavojingą sveikatos sutrikdymą, nedelsiant pranešama prokurorui (TKDS 26¹ str. 8 d.).

⁷ Fizinė prievarta yra fizinės jėgos ir (arba) specialiųjų priemonių naudojimas, t. y., tiesioginio pavojaus asmens gyvybei nekeliančių priemonių (antrankiai, lazdos, dujos, trandomieji marškiniai, surišimo priemonės, vandensvaidžiai, tarnybiniai šunys, šarvuočiai ir kita), kuriomis siekiama atgrasyti galimus teisės pažeidėjus, pažymėti administracinius nusižengimus ar nusikalstamas veikas padariusius (galimai padariusius) asmenis, šiuos asmenis bei agresyvius ar linkusius žalotis asmenis sutramdyti ir pristatyti į atitinkamą įstaigą, atremti kėsiniamsi į asmenį ar turtą ir pan. Psichinė prievarta – įspėjimas apie ketinimą naudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą arba sprogmenis; psichinei prievartai prilyginamas specialiosios priemonės ar šaunamojo ginklo parengimas prireikus naudoti (sąvokos, įtvirtintos KT 3 p.; specialiosios priemonės nustatomos ir aprašomos SPS).

⁸ LVAT byloje dėl pareigūnų prievartos priemonių panaudojimo teisėtumo nurodo, kad, naudojant specialiąsias priemones, „pareigūnas turi įvertinti situaciją, įskaitant ir priemonės panaudojimo individualumą, ir tokio panaudojimo proporcingumą. [...] pareigą užtikrinti, kad jėgos panaudojimas bus teisėtas ir pagrįstas, įskaitant ir jo atitiktį proporcingumo principui. [...] pareigą išsamiai iširti tokį įvykį bei nustatyti visas reikšmingas aplinkybes ir pareigą įrodyti, kad prievartos priemonės panaudojimas buvo teisėtas ir proporcingas atsižvelgiant į paties pareiškėjo elgesį“ (LVAT 2011 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-2457/2011).

⁹ Pareigūnas taip pat privalo įvertinti asmens pasipriešinimo lygį, specialiųjų priemonių naudojimui siekiamą tikslą, kokio poveikio efektyvumo tikimasi panaudojus specialiąsias priemones, galimybes pasinaudoti specialiųjų priemonių sukeltu poveikiu, specialiųjų priemonių panaudojimo ir poveikio padarinius, savo atsitraukimo, priedangos ir kitų specialiųjų priemonių panaudojimo galimybes, jeigu panaudotos specialiosios priemonės būtų nepakankamai veiksmingos (SPS, Specialiųjų priemonių panaudojimo tvarkos aprašo 4 p.).

Panaudoję priemones, pareigūnai laisvės atėmimo vietos direktoriui rašo tarnybinius pranešimus, kuriuose nurodo, kada, kur, prieš ką, kokiomis aplinkybėmis priemonės buvo panaudotos, atliekamas tarnybinis tyrimas (išskyrus atvejus, kai konvojavimo metu antrankiai naudojami kaip prevencinė priemonė, konvojuojamajam nesipriešinant ir neatsisakant konvojavimo); tarnybiniai pranešimai pridedami prie tarnybinio tyrimo arba pažeidimo dokumentinės medžiagos, apie priemonių panaudojimą įrašoma Tarnybinių pranešimų apie budėjimą žurnale, Priežiūros paros žiniaraštyje (API 185–186 p.).

Pareigūnai turi būti specialiai parengti ir reguliariai tikrinami, ar jie sugeba veikti situacijomis, susijusiomis su psichinės ar fizinės prievartos naudojimu; kvalifikacija, susijusi su specialiųjų priemonių naudojimu, turi būti tobulinama ne rečiau kaip kartą per kalendorinius metus (TKDS 26¹ str. 9 d., PPTA 7 punktas).

EŽTT savo praktikoje yra nurodęs, kad fizinės prievartos panaudojimas, kuris nebuvo griežtai (neišvengiamai) būtinas dėl paties asmens elgesio, žemina žmogaus orumą ir iš principo yra traktuotinas kaip Konvencijos 3 straipsnyje („Kankinimo uždraudimas“) įtvirtintų teisių pažeidimas (EŽTT 2008 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*; 2011 m. gegužės 17 d. sprendimas byloje *Gazioglu prieš Turkiją*).

Teisėsaugos institucijų naudojama prievarta turėtų atitikti teisėtumo, būtinybės, proporcingumo, nediskriminavimo, atsargumo priemonės ir atskaitomybės principų (Jungtinių Tautų specialiojo pranešėjo neteisminio, neatidėliotino ir savavališko mirties bausmės vykdymo klausimais 2014 m. balandžio 1 d. ataskaita Nr. A / HRC / 26/36). CPT standartuose pabrėžiama, kad reikėtų, kai tik įmanoma, vengti naudoti jėgą ir / arba prievartos priemones, galinčias sukelti pozicinę asfiksiją (kai, priešintis asmeniui, pareigūnai spaudžia krūtinės ląstą, įremia kelius į nugarą, fiksuoja kaklą), ir kad jų naudojimas ypatingomis aplinkybėmis turi atitikti rekomendacijas, kaip iki minimumo sumažinti atitinkamų asmenų sveikatai keliamą pavojų ([CPT/Inf (2003) 35] 34 p., 44 p.).

8.4.2.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.4.2.2.1. Pareigūnai naudoja prievartą tik tais atvejais, kai laikomi asmenys kelia realią grėsmę; panaudojus prievartą ir tuo sukėlus pavojų asmens gyvybei ar sveikatai, pareigūnai yra pasirengę suteikti neatidėliotiną medicininę ir kitą būtinąją pagalbą (pareigūnai turi pirmosios pagalbos suteikimo žinių ir kas 5-eri metai gauna sveikatos žinių atestavimo pažymėjimą); apie panaudotą prievartą, jei tai lėmė asmens mirtį arba gyvybei pavojingą sveikatos sutrikdymą, nedelsiant pranešama prokurorui; jei nustatoma, kad pareigūnų veiksmuose galimai buvo nusikalstamos veikos požymių, pradedamas ikiteisminis tyrimas.

8.4.2.2.2. Įstaigų Personalo ir Apsaugos ir priežiūros skyrių pateiktais duomenimis, pareigūnai savo kvalifikaciją (kaip tinkamai naudoti prievartą) reguliariai tobulina pačiose įstaigose vykstančių mokymų metu (tarnybos vietoje), taip pat Kalėjimų departamento mokymų centre, kur mokymų programos, susijusios su prievartos panaudojimu (pavyzdžiui, „*Pompinių šaunamųjų ginklų ir specialiųjų priemonių naudojimas*“, „*Fizinės prievartos naudojimo sąlygos ir ypatumai*“), vykdomos 1–2 kartus per metus; tačiau mokymų centre mokosi nedidelis pareigūnų skaičius, pavyzdžiui, iš LAVL 2017 m. šiuose mokymuose dalyvavo 2 pareigūnai; iš Lukiškių TIK – 157).

8.4.2.2.3. Išanalizavus prievartos panaudojimo 2018 m. sausio–kovo mėnesiais atvejus, išsiaiškinta, kad:

- Lukiškių TIK prievarta panaudota 12 kartų (dažniausiai – antrankiai), LAVL – 4 kartus (dažniausiai – antrankiai, Priėmimo ir skubios pagalbos skyriuje atliekant atvykusio asmens kratą);
- prievartą panaudojusią pareigūnų tarnybiniai pranešimai registruojami;
- tarnybiniuose pranešimuose apie prievartos panaudojimą informuojama apie konkrečios specialiosios priemonės (arba priemonių) panaudojimą prieš konkretų asmenį, nurodomos priemonės naudojimo aplinkybės, kad buvo (nebuvo) galimybė asmenį įspėti apie tai, jog bus panaudota prievarta, kad prievarta buvo naudota tol, kol buvo būtina (kol asmuo nusiramino), ir jos

naudojimas buvo nutrauktas išnykus pagrindui, kad asmeniui buvo sudaryta galimybė pateikti paaiškinimą dėl savo elgesio, kad asmuo buvo palydėtas į Sveikatos priežiūros tarnybą; kai kuriuose tarnybiniuose pranešimuose buvo nurodyta, jog prievartos panaudojimo aplinkybės buvo nufilmuotos vaizdo registratoriumi; ne visuomet buvo nurodyta antrankių naudojimo trukmė (LAVL);

- tarnybinių tyrimų dėl prievartos panaudojimo išvadose vertinamas prievartos panaudojimo teisėtumas, t. y., konstatuojama, kad pareigūnų veiksmai naudojant prievartos priemones buvo teisėti; LAVL tarnybinio tyrimo išvadose papildomai vertinama, ar prievartą panaudoję pareigūnai yra išlaikę specialiųjų priemonių įskaitą ir ar dokumentai, susiję su prievartos panaudojimu, buvo užpildyti tinkamai; tačiau abiejose įstaigose tarnybinių tyrimų išvadose nevertinama, ar taikytos prievartos priemonės buvo proporcingos jų taikymo tikslams (keliamam pavojui); tarnybinių tyrimų išvadose pastebėta ir kitų trūkumų: vienu atveju medicininėje pažymoje, užpildytoje po prievartos panaudojimo, pažymėta „nosies mušta žaizda“, tačiau tarnybinio tyrimo išvadoje tik cituojama pareigūnų tarnybiniuose pranešimuose pateikta informacija (kad asmuo suklupo ir nukrito veidu į grindis), tačiau nebuvo vertinama, ar pareigūnų teiginiai atitinka tikrovę, t. y., nėra konkrečiai konstatuota, kad asmeniui nebuvo smūgiuota į veidą, kad veido žaizda galimai atsirado nukritus veidu į grindis; kitu atveju asmuo nurodė, kad prieš jį buvo panaudotos trys fizinės prievartos priemonės, tačiau tarnybinio tyrimo išvadoje analizuojamos tik dvi, nenurodant, jog nuteistojo teiginiai dėl trečios priemonės panaudojimo neatitinka tikrovės; trečiu atveju nuteistasis, prieš kurį buvo panaudotos fizinės prievartos priemonės, savo paaiškinime buvo nurodęs, jog priemonės panaudojimas buvo nufilmuotas, tačiau tarnybinio tyrimo išvadoje nepaminėta, ar toks įrašas buvo ir ar jis buvo peržiūrėtas atliekant tyrimą (Lukiškių TIK);

- atveju, kad prievarta būtų naudojama neišvengiant pavojingų smūgių (į galvą, kaklą ir lytinius organus, išskyrus pirmiau paminėtą pareigūnų neįvertintą aplinkybę) arba kitų sunkių asmens sveikatai pasekmių, nenustatyta;

- abiejose įstaigose pakankamai dažnai naudojamas (ir pareigūnų įvardijamas kaip labai veiksminga priemonė) ašarinis purkštuvai; pareigūnų teigimu, priemonė nekelia pavojaus aplinkiniams, kadangi ja purškama tikslinė srovė, pažeidžianti tik siaurą vietą, tačiau atkreiptinas įstaigų administracijos ir pareigūnų dėmesys į tarptautinę rekomendaciją, jog naudojant dideles pipirinių ir ašarinių dujų cheminių medžiagų koncentracijas arba naudojant šias dujas ilgesnį laiką galima sukelti sunkų kai kurių organų sužalojimą arba net mirtį, todėl šios priemonės naudojimas turi būti kruopščiai kontroliuojamas ir ji neturėtų būti naudojama uždaroje erdvėje (pvz., automobilyje), arčiau kaip 1 m atstumu, prieš asmenį, kuriam uždėti antrankiai ar jis kitaip suvaržytas (2017 m. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komisaro biuro ir Narkotikų ir nusikalstamumo tarnybos parengtas *vadovas dėl jėgos ir šaunamųjų ginklų naudojimo teisėsaugoje*);

- asmenys, prieš kuriuos buvo panaudota prievarta, buvo apžiūrėti medicinos darbuotojo; atveju, kad asmenims būtų buvusi reikalinga neatidėliotina medicinos pagalba po prievartos panaudojimo, nebuvo; apžiūros metu pildoma nustatytos formos *sužaloto asmens medicininės apžiūros pažyma*; skiltis „Sužaloto asmens nurodytos aplinkybės“ ne visuomet pildoma;

- įstaigų administracijoje 2017–2018 metais nebuvo gauta asmenų skundų dėl galimai perteklinės prievartos panaudojimo.

8.4.2.3. Įvertinus patikrinimų metu surinktą informaciją, nėra pagrindo teigti, kad prieš laikomus asmenis prievarta buvo panaudota nesilaikant teisėtumo, pagrįstumo (būtinybės), proporcingumo, nediskriminavimo, atsargumo bei atskaitomybės principų. Tačiau, siekiant užtikrinti tinkamą elgesį su laikomais asmenimis, būtina užtikrinti tinkamą pareigūnų panaudotos prievartos proporcingumo ir kitų svarbių aplinkybių vertinimą bei medicininės apžiūros pažymų pildymą.

Pabrėžtina, jog svarbu užtikrinti, kad visi pareigūnai, kuriems gali kilti poreikis naudoti prievartą, atitinkamus įgūdžius tobulintų ne rečiau kaip kartą per metus. Atkreiptinas dėmesys į

gerąją policijos sistemoje taikomą pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo praktiką šiuo klausimu. Lietuvos policijos mokykla yra parengusi *elektroninį žinių patikrinimo testą* pareigūnų parengimo ir sugebėjimo veikti situacijomis, susijusiomis su prievartos panaudojimu, klausimais bei mokymo medžiaga, reikalingą savarankiškai pasirengti testo laikymui. Policijos pareigūnai privalomai laiko šį testą *nuotoliniu būdu* (nuotolinio mokymosi aplinkoje „Moodle“) kartą per metus (iki Lietuvos policijos mokyklos nurodomos datos). Kiekvienoje policijos įstaigoje pareigūnams sudaroma galimybė savarankiškai pasirengti ir išspręsti testą. Išlaikęs testą, pareigūnas atspausdina pažymą, kuria patvirtinama, kad testas laikytas, ją pasirašo ir pateikia įstaigos, kurioje eina pareigas, personalo tarnybai, kuri ją įsega į pareigūno tarnybos bylą.

8.4.3. *Dėl surišimo priemonių naudojimo*

8.4.3.1. Prieš agresyvius ar linkusius žalotis asmenis, taip pat konvojuojant arba pristatant į policijos įstaigą ar kitą instituciją ar įstaigą asmenis, atliekant šių asmenų apžiūrą gali būti naudojami antrankiai ir surišimo priemonės (TKDS 26¹ str. 4 d.). Fizinės prievartos metu naudojamų specialiųjų priemonių specifikacija yra nustatyta Vyriausybės (TKDS 26¹ str. 6 d.). Pagal Vyriausybės patvirtintą specialiųjų priemonių specifikaciją, asmens judesių ribojimo priemonės yra metaliniai, plastikiniai ir tekstiliniai antrankiai ir antkojai, tramdymo marškiniai arba kostiumai, kuriais surakinamos ar surišamos rankos ir (ar) kojos, siekiant riboti kūno judesius, bet paliekant galimybę stovėti, sėdėti ar eiti (SPS, Specialiųjų priemonių specifikacijos 2.2 p.). 2017 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojus BVK ir TKDS pakeitimams, įkalinimo įstaigose nebeliko teisinio pagrindo pareigūnams naudoti surišimo lovas.

8.4.3.2. Patikrinimų įstaigose metu nustatyta:

8.4.3.2.1. Lukiškių TIK surišimo lova paskutinį kartą buvo naudota 2017 m. rugpjūčio 21 d.

8.4.3.2.2. LAVL Psichiatrijos skyriuje atskiroje patalpoje yra įrengta surišimo lova, kuri gydytojo sprendimu naudojama padėti pacientams, kurių agresyvus elgesys kelia pavojų jiems patiems, kitiems asmenims, taip pat kai kyla grėsmė, jog bus sugadintas įstaigos turtas¹⁰.

Vizito metu vienam iš pacientų buvo taikoma surišimo lova:

8.4.3.2.2.1. surišimo priemonę paskyrė gydytojas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymu, kuriame nustatyta, kad pacientų sveikatos priežiūros sąlygas nustato psichiatras, atsižvelgdamas į tai, kad gydymo ir slaugos sąlygos mažiausiai varžytų; psichikos ligonio veiksmai gali būti ribojami tik jeigu yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais gali padaryti esminę žalą savo sveikatai, gyvybei bei aplinkinių sveikatai, gyvybei (13 ir 27 str.);

8.4.3.2.2.2. fiksavimą prie lovos atliko pareigūnai, prižiūrimi medikų, tam skirtoje patalpoje; pastebėtina, kad, pokalbių su Psichiatrijos skyriuje dirbančiais darbuotojais metu šie asmenys nurodė esant fiziškai stiprių slaugytojų poreikį taikant medikų surišimo lovą pacientams;

8.4.3.2.2.3. pacientas buvo reguliariai stebimas sveikatos priežiūros specialisto; užpildytas stebėjimo lapas; šį asmenį pro stebėjimo langelį taip pat stebėjo pareigūnai (nakties metu – kas valandą, dienos metu – kas 2 val.);

8.4.3.2.2.4. kalbinti Psichiatrijos skyriaus pacientai teigė, jog pacientui vykdomo fiksavimo jie patys nematė;

8.4.3.2.2.5. suvaržymo priemonių naudojimo tvarka nebuvo patvirtinta; priemonės naudojimas atskirame žurnale nebuvo registruojamas (Psichiatrijos skyriaus vedėjos pateiktais duomenimis, minėta tvarka tuo metu dar tik buvo rengiama). Vizito metu Seimo kontrolierių įstaigos darbuotojai pažymėjo, jog būtina patvirtinti surišimo priemonių naudojimo tvarką ir pateikė

¹⁰. Suvaržymo priemonių rūšys ir naudojimo kriterijai nėra reglamentuoti šiame ar kitame įstatyme, todėl Seimo kontrolierius 2017-06-15 ataskaitoje Nr. 2017/1-35, taip pat teikdamas pastabas dėl Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo projektų, yra pateikęs siūlymus dėl suvaržymo priemonių rūšių ir naudojimo pagrindų nustatymo įstatyme.

nuorodas į tarptautinius standartus dėl šių priemonių naudojimo¹¹. Seimo kontrolierių įstaigos darbuotojams pakartotinai apsilankius LAVL nustatyta, kad 2018 m. balandžio 20 d. įstaigos direktoriaus įsakymu buvo patvirtintas suvaržymo priemonių taikymo sujaudintam pacientui procedūros aprašas.

8.5. Nuteistųjų užimtumas ir socialinė rehabilitacija, teisė paskambinti telefonu

8.5.1. Dėl veiklos už kameros ribų trūkumo, užimtumo ir socialinės rehabilitacijos

8.5.1.1 Bausmių vykdymą reglamentuojančių teisės aktų paskirtis – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis, todėl BVK 9 str. įtvirtintas teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas, be kita ko, reiškia ir tai, kad nuteistųjų teisinė padėtis gali būti švelninama arba griežtinama atsižvelgiant į jų reagavimą į psichologinį poveikį bei socialinės rehabilitacijos priemones.

Ne tik laisvės atėmimo režimas, bet ir nuteistųjų darbas, socialinė rehabilitacija, bendrasis ugdymas ir profesinis mokymas yra vienodai svarbios visų nuteistųjų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, pataisos priemonės. Nuteistųjų socialinė rehabilitacija turi būti grindžiama nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos valdymu, nuteistųjų socialinių įgūdžių lavinimo ir pozityvaus užimtumo priemonėmis. Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų socialinę rehabilitaciją organizuoja pataisos įstaigų administracija. Socialinė rehabilitacija vyksta pagal nuteistajam sudarytą individualų socialinės rehabilitacijos planą, kuris sudaromas atsižvelgiant į nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos mastą, kriminogeninius veiksnius, numatytas kriminogeninių veiksmų šalinimo priemones, pataisos įstaigos, kurioje atlieka bausmę nuteistasis, režimą. Sudarant šį planą, turi dalyvauti nuteistasis (BVK 111, 136, 137, 137¹ str.). Individualaus socialinės rehabilitacijos plano rengimo metodikoje nustatyta, kad su nuteistuoju turi būti aptariamose šiame plane numatytos priemonės, išaiškinami šių priemonių įgyvendinimo vertinimo rezultatai (10 p.).

Tinkama veiklos programa (darbas, mokslas, sportas, t. t.) yra ypatingai svarbi laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų gerovei. CPT ne kartą pabrėžė, kad, net ir užtikrinus geras materialines sąlygas kameroje, kaliniai ir sulaikytieji negali būti laikomi jose užrakinti ištisomis dienomis, savaitėmis ar mėnesiais. CPT standartuose pabrėžiama būtinybė siekti, kad suimtiesiems būtų užtikrinta galimybė pakankamą dienos dalį (8 valandas arba daugiau) praleisti ne kameroje ir užsiimti įvairia naudinga veikla. Tinkama veiklos programa (darbas, mokslas, sportas ir kt.) yra ypatingai svarbi kalinių gerovei, kaliniai negali būti laikomi kameroje užrakinti savaitėmis ar net mėnesiais (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 47 p.). Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad EŽTT ne kartą yra konstatavęs, kad, jeigu kalinamas asmuo tik vieną valandą per dieną gali pasivaikščioti lauke, jo padėtis tampa dar sunkesnė (2012 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *Ananyev ir kiti prieš Rusiją*). CPT taip pat rekomendavo, kad kaliniams ir suimtiesiems būtų užtikrintas jų poreikius atitinkantis režimas bei veiklos už kameros ribų programos, įvairūs švietimo, sporto, laisvalaikio grupiniai ir individualūs užsiėmimai, o į kontaktų tarp kalinių ribojimą tokių užsiėmimų metu būtų žiūrima lanksčiau ([CPT/Inf (2006) 9] 79 punktas, [CPT/Inf (2009) 22] 53–55 p., [CPT/Inf (2011) 17] 41 p., [CPT/Inf (2014) 18] 61 p.).

¹¹ Surišimo priemonės, be kita ko, turi būti taikomos vadovaujantis aiškiai apibrėžta tvarka, kurioje ne tik būtų numatyta, kokiais atvejais jos gali būti taikomos, jų taikymo tikslai, bet ir priemonių taikymo trukmė, veiksmai jas nutraukus ir kt. Priemonės turi būti taikomos taip, kad būtų minimizuota žalos ar skausmo pacientui rizika bei kiek įmanoma išsaugotas jo orumas (asmens padėtis visuomet turi būti veidu į viršų, rankomis žemyn; diržai neturi būti per stipriai suveržti ir leisti saugius rankų ir kojų judesius; gyvybinės funkcijos, tokios kaip kvėpavimas ir gebėjimas bendrauti, neturi būti varžomos). Asmens stebėjimas turi būti ne tik nuolatinis, bet ir tinkamas, t. y., vykdomas darbuotojo, suvaržytajam sudarant sąlygas jį matyti, o darbuotojui – nuolat stebėti ir girdėti pacientą (vaizdo stebėjimas iš tolo negali pakeisti tokio nuolatinio darbuotojo stebėjimo). Taip pat svarbu, kad personalas ne tik būtų apmokytas, kaip naudoti suvaržymo priemones, bet ir reguliariai keltų kvalifikaciją šioje srityje (2017 m. kovo 17 d. patikslinti standartai dėl suvaržymo priemonių naudojimo, CPT/Inf (98) 12] 47–50 p., CPT/Inf (2006) 35 44–45, 49, 50, 52 p., CPT/Inf (2006) 9] 107 p.).

8.5.1.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.5.1.2.1. visiems Lukiškių TIK ir LAVL laikomiems asmenims trūksta veiklos už kameros ribų (tikrinimo metu kalinamieji taip pat ne kartą pateikė tokių nusiskundimų).

Lukiškių TIK ir LAVL administracijų pateiktais duomenimis, kasdien pagal dienotvarkę ir socialinės reabilitacijos darbo planus laikomiems asmenims yra sudaromos galimybės dalyvauti (ne mažiau kaip penkias valandas per dieną) įvairiose užimtumo priemonėse už kameros ribų: filmų peržiūros ir aptarimas, fizinis užimtumas, savišvieta, kompiuterinis raštingumas, meninis ugdymas. Kita vertus, dalyvavimo įvairiose užimtumo priemonėse laikas sutrumpėja, kai asmuo pageidauja pasinaudoti savo teise vieną valandą pasivaikščioti gryname ore, palaikyti ryšius su artimaisiais (telefonu arba naudojantis kompiuteriu), kai gydomas nuteistasis turi dalyvauti sveikatos priežiūros specialistų vizitacijose ir atlikti paskirtas gydymo procedūras (LAVL). Dauguma nuteistųjų kamerosse praleidžia daugiau nei 20 valandų per parą, o įvairiose socialinės reabilitacijos renginiuose ir priemonėse tokie asmenys dalyvauja ne daugiau kaip 2 valandas per savaitę.

Eksperto nuomone, ypatingai akivaizdu, kad nuteistiesiems iki gyvos galvos trūksta užimtumo. Be kasdieninio 1–1,5 valandos trunkančio pasivaikščiojimo, nuteistieji kartą per savaitę 1–1,5 val. gali naudotis sporto sale, taip pat kartą per savaitę 1–2 val. lankytis įvairiuose būreliuose, pamokose arba kituose užsiėmimuose. Nuteistiesiems iki gyvos galvos sudaromos galimybės įgyti vidurinį išsilavinimą, tačiau nėra galimybių įgyti specializuotą (profesinį) išsilavinimą; daugelis nuteistųjų nėra pajėgūs sumokėti už aukštąjį mokslą. Siekiantys vidurinio išsilavinimo nuteistieji skundėsi, kad į pamokas dažnokai neatvyksta reikiami mokytojai, mokymosi procesui trūksta reguliarumo ir sistemiškumo, todėl tai apsunkina rezultatų siekimą.

Itin svarbi nuteistųjų iki gyvos galvos pataisos priemonė, kuri sudarytų sąlygas didesnę dienos dalį praleisti už kameros ribų, yra darbas. Dauguma nuteistųjų nurodė, kad norėtų dirbti ir sutiktų atlikti iš esmės bet kokią apmokamą darbą, tačiau Lukiškių TIK gali pasiūlyti tik labai ribotą darbo vietų skaičių (į kiekvieną iš jų pretenduoja ne mažiau kaip 35 asmenys), todėl pasinaudoti galimybe dirbti gali tik pavieniai nuteistieji;

8.5.1.2.2. abiejose įstaigose visiems nuteistiesiems sudaromi individualūs socialinės reabilitacijos planai, tačiau nuteistieji neretai nesupranta jiems sudaromų individualių socialinės reabilitacijos planų reikšmės arba net nežino apie juos. Viena vertus, nuteistųjų socialinės reabilitacijos specialistų teigimu, dabartinė tvarka, pagal kurią planas sudaromas paskubomis (ne vėliau kaip per 10 dienų nuo asmens atvykimo), t. y., nespėjus surinkti būtinos informacijos apie nuteistąjį, nesudaro būtinų prielaidų skirti pakankamai laiko bendravimui su nuteistuoju. Nuteistieji formaliai (pasirašytinai) supažindinami su individualiais socialinės reabilitacijos planais, tačiau pareigūnams neužtenka laiko išsamiai paaiškinti šio dokumento sudarymo paskirtį, jo įgyvendinimo tikslus ir šios priemonės naudą nuteistajam. Kita vertus, patys nuteistieji iki gyvos galvos ne visada domisi socialinės reabilitacijos programomis, jiems trūksta motyvacijos dalyvauti programose. Ypač sudėtinga motyvuoti nuteistuosius iki gyvos galvos, nes dauguma jų nemato jokios realios perspektyvos kada nors išeiti į laisvę.

Kartu pažymėtina, kad 2017 m. gegužės 23 d. sprendime (byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*) EŽTT pripažino, jog Lietuvoje susiklosčiusi situacija, kai nuteistiesiems iki gyvos galvos nepaliekama vilties sutrumpinti savo bausmę, pažeidžia žmogaus teisių reikalavimus. Siekiant įgyvendinti minėtą EŽTT sprendimą Seime buvo įregistruotos BVK pataisos, kuriose numatyta galimybė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę pakeisti į terminuotą¹².

Eksperto nuomone, atsižvelgiant į minėtas teisinio reguliavimo pataisas, kuriomis ketinama nuteistiesiems iki gyvos galvos suteikti viltį sutrumpinti savo bausmę ir užtikrinti jiems realią galimybę išeiti į laisvę atlikus tam tikrą laisvės atėmimo bausmės dalį, taip pat į tai, kad nuteistieji

¹² BVK 158 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymo projektas (Nr. 18-944(2), 2018-02-14) <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/259aa480118e11e88a05839ea3846d8e>.

iki gyvos galvos dėl itin sunkių nusikaltimų, kuriuos yra padarę, yra ta grupė, į kurios reabilitaciją reikia įdėti daug pastangų, šių nuteistųjų individualios reabilitacijos planui, pačių nuteistųjų supažindinimui su šiuo planu, taip pat jų motyvacijos tinkamai įgyvendinti plane numatytas priemonės stiprinimui turėtų būti skiriama itin daug dėmesio.

8.5.2. *Dėl nuteistųjų teisės paskambinti telefonu*

8.5.2.1. Nuteistųjų socialinių ryšių palaikymui itin svarbu užtikrinti net tik reguliarius jų pasimatymus su šeima ir artimaisiais, bet ir nuteistųjų teisę paskambinti telefonu. Teisė paskambinti telefonu įtvirtinta BVK 102 straipsnyje, o skambinimo dažnumas laisvės atėmimo įstaigose nustatytas šiame straipsnyje nurodytose kitose kodekso nuostatose, kuriose apibrėžtos nuteistųjų teisės skirtingose patalpose įstaigose ir kalinimo įstaigoms taikant skirtingus režimus. Pavyzdžiui, patalpos namų ir kalėjimų paprastajai grupei priskirti nuteistieji turi teisę du kartus per savaitę paskambinti telefonu, o patalpos namų lengvajai grupei priskirti nuteistieji telefonu gali skambinti be apribojimų (BVK 73, 74, 85 str.).

Nuteistajam paskambinti telefonu leidžiama, jeigu jis tuo metu yra mokus arba naudojasi ryšio paslauga kalbėti telefonu kito abonento sąskaita; skambinti ir kalbėti telefonu galima ne ilgiau kaip 15 minučių; kam skambinti, pasirenka nuteistasis; telefoninių pokalbių išlaidas, kai nesinaudojama ryšio paslauga kalbėti telefonu kito abonento sąskaita, apmoka pats nuteistasis (BVK 102 str. 2 dalis).

Skambinimo telefonu tvarka nustatyta Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse (BVK 102 str. 5 dalis). Paskambinti telefonu nuteistieji iš kamerų, gyvenamųjų patalpų, palatų arba gyvenamųjų aukštų išleidžiami pagal dienotvarkėje nustatytą laiką (PĮVTT 73² p.). Pataisos įstaigos direktorius privalo užtikrinti, kad nuteistiesiems būtų sudarytos sąlygos skambinti kitiems asmenims ir kalbėti telefonu (PĮVTT 124 p.).

8.5.2.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.5.2.2.1. Lukiškių TIK ir LAVL administracija užtikrina, kad nuteistiesiems būtų sudarytos sąlygos skambinti kitiems asmenims ir kalbėti telefonu teisės aktuose nustatyta tvarka ir dienotvarkėje nustatytu laiku, o pareigūnai deramai kontroliuotų nuteistųjų elgesį telefoninių pokalbių metu; kartu pažymėtini nuteistųjų teisės paskambinti telefonu įgyvendinimo probleminiai aspektai:

8.5.2.2.1.1. Lukiškių TIK nuteistieji gali paskambinti telefonu naudodamiesi tik dviem mažoje patalpoje esančiais taksofonais, taigi susidaro nuolatinė norinčiųjų skambinti eilė ir konkurencija dėl telefono skambučio nuteistiesiems ir jų artimiesiems patogiu laiku (pvz., po darbo valandų); vienas greta kito mažoje patalpoje įrengti taksofonai neužtikrina tuo pat metu skambinantiesiems nuteistiesiems jų pokalbių privatumo, todėl sudaro prielaidas pažeisti asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą.

8.5.2.2.1.2. Eksperto nuomone patalpos įstaigose neproporcingai suvaržomas nuteistųjų socialinių ryšių palaikymas dėl nuteistųjų telefoniniams skambučiams skirtų naudoti taksofonų pokalbių kainos: skambučiams taksofono aparatu naudojamos 200 televienetų (8,69 eurų vertės) kortelės¹³. Vienos minutės trukmės skambučio į mobiliuosius tinklus iš taksofono kaina yra 15 ct, taigi vienos kortelės užtenka vos keturiems (ne ilgesniems kaip 15 min.) pokalbiams. Norėdamas įgyvendinti savo teisę du kartus per savaitę paskambinti, nuteistasis turėtų per mėnesį išigyti ne mažiau kaip dvi taksofono korteles ir išleisti pinigų sumą, kuri yra didesnė už nuteistiesiems skiriamą mėnesinę pašalpą (iki 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio) būtiniausiems reikmenims

¹³ Taksofonai ir pokalbių taksofonais kainos (Telia), <https://www.telia.lt/privatiems/rysys/namu-telefonas/kitos-paslaugos/taksofonai>

įsigyti (Socialinės paramos nuteistiesiems tvarkos aprašo 7.1 p.)¹⁴. Nedirbantiems nuteistiesiems ši pašalpa dažnai yra vienintelės jų pajamos, taigi laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys, kurių galimybės dirbti pataisos įstaigose ir gauti didesnes pajamas yra minimalios, negali pasirinkti alternatyvių ryšio teikėjų paslaugų, kitų skambinimo telefonu būdų ir yra priversti mokėti didžiausią kainą už pokalbius taksofono aparatais. Kartu pažymėtina, kad taksofonus aptarnaujanti kompanija siūlo dvigubai mažesnes skambučių kainas naudojantis fiksuoto ryšio telefonais ir dar mažesnes – naudojantis mobiliaisiais telefonais¹⁵. Panašias kainas siūlo ir kiti mobiliojo ryšio paslaugų teikėjai.

Konstatuotina, kad pataisos įstaigose nuteistiesiems nėra galimybės pasirinkti alternatyvias, pigesnes, ryšio teikėjo paslaugas, todėl nepagrįstai apsunkinamas jų teisės paskambinti telefonu įgyvendinimas, suvaržoma nuteistųjų galimybė palaikyti socialinius ryšius, taip pat apsunkinamos pataisos įstaigų darbuotojų pastangos deramai užtikrinti nuteistųjų socialinę rehabilitaciją, skatinti nuteistųjų motyvaciją atliekant bausmę laikytis laisvės atėmimo vietose nustatytų režimo reikalavimų.

8.5.3. *Dėl galimybės teikti kreipimusis*

8.5.3.1. Suimtieji turi teisę kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas (SVĮ 15 str. 1 d.). Suimtieji turi teisę siųsti giminaičiams ir kitiems asmenims ir gauti iš jų neribotą kiekį laiškų (SVĮ 16 str. 1 d.). Siunčiamų laiškų pašto išlaidas apmoka patys suimtieji. Jeigu suimtasis asmeninėje sąskaitoje neturi pinigų vokams, pašto ženklams, rašymo priemonėms ir popieriui įsigyti ir jų prašo, tardymo izoliatoriaus administracija privalo aprūpinti jais suimtąjį iš šios įstaigos lėšų (SVĮ 15 str. 6 d.; 16 str. 4 d.). Suimtieji turi teisę gauti pašto ar perduodamus siuntinius ir smulkiuosius paketus. Neribojamas kiekis smulkiųjų paketų su spauda, vokais, pašto ženklais bei rašymo popieriumi (SVĮ 24 str. 1 d.).

BVK nustatyta, kad nuteistieji taip pat turi teisę kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas, tačiau siunčiamų pasiūlymų, prašymų (pareiškimų), peticijų ir skundų pašto išlaidas apmoka patys nuteistieji. (BVK 100 str. 1 ir 7 d.). Nuteistieji turi teisę gauti pašto bei perduodamus siuntinius ir smulkiuosius paketus (BVK 95 str. 4 d.). Siuntiniu gali būti perduoti vokai, pašto ženklai ir rašymo popierius (PĮVTT 83 p.). Pataisos įstaigos administracija nuteistojo vardu gautus laiškus jam įteikia, taip pat nuteistųjų įteiktus laiškus išsiunčia adresatams ne vėliau kaip per tris darbo dienas nuo laiško gavimo ar įteikimo dienos (BVK 99 str. 3 d.). Siunčiamų laiškų pašto išlaidas apmoka patys nuteistieji (BVK 99 str. 4 d.).

CPT standartuose numatyta, kad kaliniai turėtų turėti plačias galimybes pateikti skundus įkalinimo įstaigų sistemos, tiek ir kitiems kompetentingiems organams ([CPT/Inf (92) 3], 54 p.).

8.5.3.2. SVĮ ir BVK normose nepasiturintiems suimtiesiems ir nuteistiesiems nustatytos skirtingos sąlygos kreiptis į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas ir pan. Suimtiesiems, kurie asmeninėje sąskaitoje neturi lėšų įsigyti vokų, pašto ženklų, rašymo priemonių ir popieriaus, esant jų prašymui, tardymo izoliatoriaus administracija privalo juos aprūpinti pirmiau minėtomis priemonėmis, o nuteistiesiems tokios sąlygos (nemokamai iš įkalinimo įstaigos administracijos gauti vokų, pašto ženklų, rašymo priemonių ir popieriaus) nėra sudarytos.

¹⁴ Vyriausybės nutarimas dėl socialinės paramos suimtiesiems ir nuteistiesiems fondų sudarymo ir jų lėšų naudojimo tvarkos aprašo patvirtinimo, Nr. 475, 2003 m. balandžio 14 d., aktuali redakcija, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7E6D935A708C/TAIS_344504

¹⁵ Telia Fiksuoto ryšio standartiniai tarifai (<https://www.telia.lt/privatiems/rysys/sms-ir-mms-paslaugos/trumpieji-numeriai/tarifai-is-namu-telefono>); Telia Mobiliojo ryšio planai (<https://web.telia.lt/telefonu-planai>).

8.5.3.3. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau vadinama – Teisingumo ministerija) atstovų nuomone, BVK yra numatytas platus spektras galimybių nuteistiesiems gauti pajamų (nuteistųjų teisė gauti išmoką, galimybė įsidarbinti arba mokytis), kurias gali panaudoti savo poreikiams tenkinti, pvz., įsigyti vokų, pašto ženklų, rašymo priemonių ir popieriaus, kreipimams teikti. Šias galimybes tinkamai naudojant, galima realizuoti visas BVK numatytas teises (taip pat ir teisę teikti kreipimuisi). Suimtiesiems tokių sąlygų nėra sudaryta, be to, BPK yra nustatyti griežti kai kurių baudžiamojo proceso veiksmų apskundimo terminai, todėl juos, skirtingai nei nuteistuosius, reikalinga valstybės lėšomis aprūpinti vokais, pašto ženklais ir rašymo popieriumi¹⁶.

Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos kiekvienu atveju situaciją dėl nemokių nuteistųjų vertina individualiai ir pastariesiems, kurie dėl nuo jų pačių nepriklausančių veiksmų yra nemokūs, siekia sudaryti sąlygas (aprūpindami reikalingomis priemonėmis) kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas ir pan.¹⁷.

8.5.3.4. Seimo kontrolierius 2016-05-27 pažymoje Nr. 4D-2015/1-1795 ir 2016-07-21 ataskaitoje Nr. 2016/1-55 yra konstatavęs, jog, nuteistajam neturint lėšų apmokėti pašto išlaidas, siunčiant skundą (-us), yra nepagrįstai ir neteisėtai apribojama jo teisė kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas.

8.5.3.5. Apibendrinant pirmiau išdėstytas aplinkybes, darytina išvada:

8.5.3.5.1. nemokūs nuteistieji gali būti įkalinimo įstaigų aprūpinami priemonėmis teikti kreipimuisi, jeigu jų nemokumas susidarė dėl objektyvių, nuo jų valios nepriklausančių, priežasčių, atsitiktinių aplinkybių, o ne dėl neatsakingo ir (arba) netinkamo savo išlaidų planavimo, pavyzdžiui, turimas lėšas naudojant kitoms reikmėms įsigyti;

8.5.3.5.2. gali būti pažeistos nemokių nuteistųjų, kurie atitinkamose baudžiamosiose bylose tuo pat metu yra ir įtariamieji, procesinės teisės, kadangi jiems, kaip nuteistiesiems, nemokamai gali būti nesuteikti vokai, pašto ženklai, rašymo priemonės ir popierius, taip pat, įkalinimo įstaigai savo nuožiūra sprendžiant, kuriems nuteistiesiems (ne) suteikti vokų, pašto ženklų, rašymo priemonių ir popieriaus dėl kreipimuisi teikimo, gali būti sudaromos prielaidos, kad pagrįsti nuteistųjų skundai nepasieks adresatų.

8.5.3.6. Patikrinimų metu nustatyta:

8.5.3.6.1. LAVL negauta nusiskundimų dėl galimai nesudaromų sąlygų neatlygintinai iš įstaigos administracijos gauti vokų, pašto ženklų, rašymo priemonių ir popieriaus, kuomet norima kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas;

8.5.3.6.2. Lukiškių TIK yra nuteistųjų, kurie neturi lėšų paštu kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas. Tuomet nuteistieji su prašymais dėl vokų, pašto ženklų ir popieriaus išdavimo kreipiasi į įstaigos administraciją, tačiau Lukiškių TIK administracija ne visuomet tenkina tokius jų prašymus.

8.6. Nuteistųjų laikymo, higienos sąlygos, materialinis ir buitinis aprūpinimas

8.6.1. Dėl teisės aktuose nustatytų ploto reikalavimų

8.6.1.1. EŽTK 3 straipsnyje nustatyta, jog niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas. Valstybė yra įpareigota užtikrinti, jog

¹⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2016-06-28 raštas Nr. (1.39.)7R-5042.

¹⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2016-12-28 raštas Nr. 1S-5108.

asmens kalnimo sąlygos nepažeistų jo žmogiškojo orumo, kad šios bausmės vykdymo būdai ir metodai nesukeltų jam tokių kančių ir sunkumų, kurių intensyvumas viršytų neišvengiamai kalnimo būdingą kentėjimo laipsnį, ir kad, atsižvelgiant į praktinius su įkalnimo susijusius poreikius, būtų adekvačiai užtikrinama jo sveikata ir gerovė. Valstybė turi garantuoti, kad kalnami asmenys būtų laikomi sąlygomis, kurios užtikrina, kad jų orumas būtų gerbiamas, o bausmių vykdymo būdai ir metodai nesukeltų šiems asmenims didesnių ir intensyvesnių išgyvenimų už tuos, kurie yra neišvengiami asmeniui būnant kalnami (2000 m. spalio 26 d. sprendimas byloje *Kudla prieš Lenkiją*, 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Valašinas prieš Lietuvą*), taigi valstybės institucijos privalo nacionaliniuose aktuose nustatyti kalnimo ir pataisos įstaigų kamerų ir kitų patalpų įrengimo, taip pat minimalius vienam asmeniui tenkančio gyvenamojo ploto reikalavimus.

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2010 m. gegužės 11 d. įsakymo Nr. V-124 „Dėl didžiausio tardymo izoliatoriuje ir areštinėje leidžiamų laikyti asmenų skaičiaus ir minimalaus ploto, tenkančio vienam asmeniui, tardymo izoliatoriuje ir areštinės kameroje nustatymo“ 1.3.1 punkte nustatytas minimalus 3,6 kv. metrų plotas vienam asmeniui kameroje.

Tačiau CPT standartuose įtvirtinta, kad kiekvienam įkalntam asmeniui privalo būti užtikrintas bent 4 kv. metrų plotas dvivietėse bei daugiavietėse kameroje ir 6 kvadratiniai metrai vienutėse. Kartu yra pabrėžiama, kad šitie plotai yra laikomi minimaliais, o sektiniais pavyzdžiais CPT laiko asmenų kalnimą vienvietėse kameroje, kurių dydis yra 9 arba 10 kv. metrų (CPT/Inf (2009) 22; CPT/Inf (2014) 18). Europos kalėjimų taisyklių 18.5 punkte yra įtvirtinta nuostata, jog naktį kalninius reikia laikyti atskirose kameroje, išskyrus, jeigu jų pačių interesais, asmenys turėtų būti kalnami kartu su kitais. Pažymėtina, kad EŽTT sprendimuose valstybės yra raginamos užtikrinti kalniamų asmenų teises reglamentuojančių nacionalinių teisės aktų įgyvendinimą atsižvelgiant į aukštesnius tarptautinius standartus (2013 m. liepos 9 d. sprendimas byloje *Tomas Varnas prieš Lietuvą*).

EŽTT sprendimuose taip pat ne kartą pažymėta, kad kameros erdvės trūkumas yra labai reikšmingas faktorius sprendžiant, ar taikomos sulaikymo sąlygos buvo žeminančios, o ypač mažas kalnimo metu asmeniui tenkantis plotas ir ilgas kalnimo laikas gali būti savaime pakankamas pagrindas pripažinti EŽTK 3 straipsnio pažeidimą. Bendroje gyvenamojoje erdvėje kalniniui turi būti užtikrintas 3 kv. m plotas (neįskaičiuojant sanitarinio mazgo užimamo ploto) ir tai yra minimalus vienam asmeniui tenkančio ploto bendroje gyvenamojoje erdvėje standartas. Tais atvejais, kai vienam kalniniui tenkantis plotas yra mažesnis nei 3 kv. m, šis trūkumas laikytinas tokiu dideliu, kad savaime gali būti preziumuojamas Konvencijos pažeidimas. Spręsdamas, ar dėl asmeninės erdvės trūkumo buvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis, EŽTT atsižvelgia į keletą susijusių aspektų: 1) fizines ir psichines įkalnto asmens savybes, 2) realias galimybes nežymų vienam asmeniui tenkančio ploto trūkumą kompensuoti pakankama judėjimo laisve, galimybe mankštintis lauke ir kita veikla už kameros ribų; 3) ar kiekvienas kalniamasis turi asmeninę miegamąją vietą kameroje, 4) ar bendras kameros plotas leidžia kalnamiems asmenims laisvai judėti tarp baldų. Bent vieno iš paminėtų aspektų trūkumas lemia pagrįstą prielaidą, kad kalnimo sąlygos prilygsta orumą žeminančiam elgesiui (2005 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje *Karalevičius prieš Lietuvą*; 2009 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Marian Stoicescu prieš Rumuniją*; 2009 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Orchowski prieš Lenkiją*; 2012 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *Ananyev ir kiti prieš Rusiją*; 2012 m. liepos 10 d. sprendimas byloje *Vartic prieš Rumuniją*; 2013 m. sausio 8 d. sprendimas byloje *Torreggiani ir kiti prieš Italiją*; 2016 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Muršić prieš Kroatiją*).

8.6.1.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.6.1.2.1. LAVL laikomi asmenys yra gydomi pakankamai erdviuose (nuo 7 iki 36 kv. m) palatose (nuo vienvietės iki penkiavietės).

8.6.1.2.2. Lukiškių TIK dvivietėse kamerose, kurių plotas nuo 6,518 iki 7,048 kv. m (neįskaičiuojant sanitarinio mazgo užimamo ploto), nėra užtikrinamas teisės aktuose nustatytas minimalus vienam asmeniui turintis tekti gyvenamasis plotas.

8.6.2. *Dėl patalpų vėdinimo ir apšvietimo*

8.6.2.1. Sveika gyvenamoji aplinka laisvės atėmimo vietose yra neatsiejama nuo tinkamo patalpų vėdinimo, apšvietimo ir kitų visuomenės sveikatos saugos reikalavimų užtikrinimo. Pagal Europos kalnimo taisyklių 18.2 punkto a papunktį, vietose, kuriose laikomi kalnami asmenys, langai turi būti tokio dydžio, kad laikomi asmenys galėtų skaityti ir dirbti normaliomis sąlygomis, esant natūraliam apšvietimui. CPT standartuose įtvirtinta, kad kameros turėtų būti pakankamai apšviestos: apšvietimas turi būtų tinkamas skaityti; pageidautina, kad kameros būtų apšviestos natūraliai (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 42 p.).

Siekiant užtikrinti tinkamas kalnimo sąlygas, laisvės atėmimo įstaigose turi būti laikomasi Higienos normos 134:2015 reikalavimų: laisvės atėmimo vietos ir jose esantys įrenginiai (įranga) turi būti techniškai tvarkingi, įrengti ir prižiūrimi taip, kad juos naudojant būtų išvengta nelaimingų atsitikimų (12 p.); gyvenamųjų patalpų bendra dirbtinė apšvieta turi būti ne mažesnė kaip 200 liuksų (lx); natūralus apšvietimas gali būti neįrengiamas patalpose, kuriose asmenys laikomi ne ilgiau nei 24 val. (14 ir 15 p.). Turi būti sudaryta galimybė išvėdinti gyvenamąsias patalpas. Gyvenamosios patalpos vėdinamos per langus, išskyrus patalpas, kuriose veikia mechaninė patalpų vėdinimo ar kondicionavimo sistema (17 p.). Ant gyvenamųjų ir bendrojo naudojimo patalpų sienų, lubų neturi būti vizualiai matomų pelėsių (39 p.).

8.6.2.2. Patikrinimų metu Lukiškių TIK ir LAVL nustatyta:

8.6.2.2.1. Ne visose sanitarinių mazgų patalpose užtikrinamas tinkamas vėdinimas: tualetuose buvo juntami rūkalų ir kiti nemalonūs kvapai (abiejose įstaigose), pirmojo ir antrojo korpusų kamerose ant sienų ir lubų pastebėta drėgmės ir pelėsio žymių (Lukiškių TIK);

8.6.2.2.2. LAVL palatose ir kitose nuteistųjų gyvenamosiose patalpose esminių apšvietimo trūkumų nenustatyta.

8.6.2.2.3. Lukiškių TIK daugelyje vizituotų kamerų ant langų uždėtos tankios grotos trukdo natūraliam apšvietimui (dienos metu natūralus apšvietimas kamerose nėra tinkamas skaityti); kai kuriose antrojo korpuso kamerose (antrame ir trečiame aukštuose) neveikė apšvietimo lempos, buvo netvarkinga elektros instaliacija (išdraskyti, atviri laidai).

8.6.3. *Dėl sąlygų palaikyti asmens higieną ir gaminti maistą*

8.6.3.1. Pataisos įstaigos privalo užtikrinti tinkamą kalnimų asmenų materialinį buitinių aprūpinimą. Arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atliekantiems nuteistiesiems užtikrinamos reikiamos gyvenamųjų patalpų ir buitines sąlygos, atitinkančios Lietuvos Respublikos higienos normas (BVK 173 str. 1 d.).

Higienos normos 134:2015 sveikatos saugos reikalavimuose įtvirtinta, kad laisvės atėmimo vietos patalpos ir jose esantys įrenginiai turi būti techniškai tvarkingi, įrengti ir prižiūrimi taip, kad juos naudojant būtų išvengta nelaimingų atsitikimų (12 p.); „bendrojo naudojimo laisvės atėmimo vietos [...] patalpos, jose esantys įrenginiai, inventorių turi būti švarūs, valomi laisvės atėmimo vietos [...]“ (34 p.); „patalpoms, kurias pagal laisvės atėmimo vietos [...] vidaus tvarkos taisyklės valo patys jose laikomi asmenys (pvz., laisvės atėmimo vietos gyvenamosios patalpos, ilgalaikių pasimatymų patalpos); gyvenamosiose patalpose susidarančios buitinės atliekos šalinamos [...]“ (37, 38 p.); „laisvės atėmimo vietose laikomiems asmenims turi būti sudarytos sąlygos skalbti ir džiovinti asmeninius apatinius ir viršutinius drabužius, jeigu jie neskalbiami centralizuotai [...] ir jeigu [...] laikomi asmenys neaprūpinami švariais apatiniais ir viršutiniais drabužiais“ (40 p.).

Tinkamas higienos sąlygų, švaros užtikrinimas laisvės apribojimo vietose yra vienas iš veiksnių, kuriuos vertina EŽTT, sprendamas, ar dėl netinkamų kalnimo sąlygų nebuvo pažeistas

Konvencijos 3 straipsnis (*Ananyev and Others v. Russia*). Reikalavimą, kad asmenys laisvės apribojimo vietose būtų laikomi švariose kameros, pabrėžia ir CPT (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 42 p.). CPT rekomendacijose yra pažymėta, jog tai, kad nuteistiesiems neužtikrinama galimybė naudotis sanitariniais įrengimais, savaime gali prilygti žeminančiam elgesiui (Devintosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (99) 12] 30 p.).

8.6.3.2. Patikrinimų Lukiškių TIK ir LAVL metu nustatyta:

8.6.3.2.1. Abiejose įstaigose reguliariai atliekamas patalpų ir inventoriaus dezinfekavimas ir apie tai įrašoma atliktų darbų registravimo žurnaluose.

8.6.3.2.2. daugelio vizituotų Lukiškių TIK pirmojo ir antrojo korpusų kamerų, sanitarinių mazgų būklė ir jų priežiūra nebuvo tinkama: atšokę dažų ir tinko sluoksniai, tualetų patalpose neveikė arba buvo apgadinti sanitarinių mazgų įrenginiai (kriauklių čiaupai, jų rankenėles, klozetų vandens nuleidimo mechanizmai); sanitarinių mazgų patalpose nebuvo užtikrinta švara, buvo primėtyta nuorūkų (abiejose įstaigose).

8.6.3.2.3. Neužtikrinamas asmens privatumas naudojantis tualetu, nes tualetų kabinose nėra galimybės užsirakinti (abiejose įstaigose); Lukiškių TIK nesuremontuotose kameros sanitarinio mazgo vieta nėra atskirta pakankamo dydžio pertvaromis (ne mažiau kaip 160 cm) ar bent užuolaidėlėmis.

8.6.3.2.4. Kameros ir higienos patalpos nėra pritaikytos judėjimo negalią turinčių nuteistųjų poreikiams: sanitarinių mazgų patalpose nėra turėklų, ranktūrių, kameros esančios durys yra per siauros įvažiuoti su neįgaliojo vežimėliu (abiejose įstaigose).

8.6.3.2.5. Nuteistiesiems trūksta džiovyklų drabužiams ir avalynei (Lukiškių TIK).

8.6.3.2.6. Lukiškių TIK nuteistųjų, paliktų dirbti ūkio darbus, virtuvėlėje nėra inventoriaus (puodo, lėkštės ar pan.), skirto šildyti / gaminti maisto produktus mikrobangų krosnelėje.

8.6.3.2.7. Lukiškių TIK nuteistųjų, paliktų dirbti ūkio darbus, valgykloje tiek laikomi ir maistui valgyti naudojami įrankiai, lėkštės, dubenėliai, puodukai, tiek jiems laikyti skirtos vietos yra nešvarūs.

8.6.3.2.8. LAVL nuteistųjų, paliktų dirbti ūkio darbus, virtuvėlėje netvarkingas inventorių (puodai, keptuvės ir kt.), skirtas maistui gaminti.

8.6.4. *Dėl nuteistųjų materialinio ir buitinio aprūpinimo*

8.6.4.1. Higienos normoje 134:2015 įtvirtinta, kad čiužiniai, pagalvės, antklodės turi būti su užvalkalais iš nepralaidaus skysčiams, atsparaus paviršių valymo ir dezinfekcijos priemonėms audinio arba iš audinio, tinkamo skalbti ir / arba dezinfekuoti (41 punktas).

Aprūpinimo normose nustatyta, kad pirmą kartą į laisvės atėmimo vietą atvykę nuteistieji, kurie su savimi neturi jokių higienos priemonių, turi būti aprūpinami nemokamu asmens higienos reikmenų paketu; dalis skirta vienam mėnesiui; tai tualetinis muilas (100 g), tualetinio popierius ritinėliai (3 vnt. vyriui; 4 vnt. moteriai), skutimosi peiliukai (4 vnt. vyriui; 1 vnt. moteriai), dantų šepetėlis (1 vnt.); dalis skirta dviem mėnesiams; tai dantų pasta (75 ml); trims mėnesiams – dezodorantas arba antiperspirantas (75 ml); higienos reikmenys išduodami nemokiems nuteistiesiems, esant jų rašytiniam prašymui (4 ir 5 punktai).

Patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi normų 1 punkte nustatyta, kad laisvės atėmimo vietų gyvenamosiose patalpose turi būti metalinė lova, spintelė prie lovos, stalas, kėdė, taburetė ar suolai, sieninė pakaba arba spinta ir kitas šiame teisės akte nurodytas inventorių. Higienos patalpose (dušuose, prausyklose) turi būti veidrodis, lentynėlės asmens higienos priemonėms – po 1 vnt. virš kiekvienos praustuvės arba prie kiekvieno dušo čiaupo (galvutės) (7.1 ir 13.6 punktai).

Seimo kontrolieriaus 2015 m. lapkričio 20 d. ataskaitoje Nr. 2015/1-99 pažymėta, kad inventoriaus trūkumas gali didinti kalinamųjų tarpusavio psichologinę įtampą ir skatinti neigiamą bendravimą su įstaigos darbuotojais atmosfera.

8.6.4.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.6.4.2.1. Abiejose įstaigose užtikrinami minimalūs aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi reikalavimai: kameroje yra metalinės lovos, spintelė prie kiekvienos lovos, stalas, kėdė, taburetė arba suolai, sieninė pakaba arba spinta ir kitas šiame teisės akte nurodytas inventorių, tačiau keliose aplankytose nuteistųjų kameroje trūko drabužiams skirtų kabyklų, sanitariniuose mazguose trūko lentynėlių, veidrodžių, asmens higienos priemonių: kūno ir plaukų prausiklių dozatorių (Lukiškių TIK).

8.6.4.2.2. Naujai atvykusiems nuteistiesiems, taip pat nemokiems nuteistiesiems pagal rašytinį prašymą yra išduodamas numatytas higienos priemonių kiekis, tačiau nuteistiesiems jų neužtenka; taip pat trūksta čiužinių, kurie būtų apvilkti užvalkalais iš nepralaidaus skysčiams, atsparaus paviršių valymo ir dezinfekcijos priemonės audinio; ne visiems naujai apgyvendintiems asmenims išduodami dezinfekuoti čiužiniai; nuteistiems ir sulaikytiems asmenims išduodami išskalbti, tačiau seni, susidėvėję rankšluosčiai, antklodės (Lukiškių TIK).

8.6.5. Dėl apsaugos nuo priverstinio kvėpavimo tabako dūmais

8.6.5.1. Pagal TKP konvencijas draudžiama rūkyti (vartoti tabako gaminius) visose sveikatos priežiūros įstaigose ir šių įstaigų teritorijose, taip pat bendrose gyvenamosiose, kitose bendrojo naudojimo patalpose, kuriose nerūkantieji gali būti priversti kvėpuoti tabako dūmais užterštu oru (TKĮ 19 str. 1 d. 1 ir 3 p.). Juridinio asmens valdymo organai privalo užtikrinti, kad juridinio asmens darbuotojai, aptarnaujami klientai ir lankytojai nebūtų priversti kvėpuoti tabako dūmais užterštu oru, taip pat kad matomose vietose būtų iškabinti įspėjamieji užrašai arba ženklai apie draudimą rūkyti, įrengtos specialios rūkymui skirtos patalpos (vietos) ir iškabinti jas nurodantys užrašai arba ženklai (TKĮ 19 str. 4 d.).

Laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems draudžiama turėti tabako gaminių kamerų tipo patalpose, taip pat laisvės atėmimo vietų ligoninių stacionaruose ir patalpos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybų antrinės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros padalinuose (BVK 110 str. 2 p. 9 papunktis).

Laisvės atėmimo vietose, policijos areštines laikomų asmenų apgyvendinimas organizuojamas taip, kad nerūkantieji nebūtų priversti kvėpuoti tabako dūmais užterštu oru (HN 134:2015 7 p.).

Moksliniais tyrimais akivaizdžiai įrodyta, jog priverstinis kvėpavimas tabako dūmais gali būti mirties, ligų ir neįgalumo priežastis. Kiekviena šalis priima ir nacionalinės teisės bei nacionalinės jurisdikcijos lygiu įgyvendina, o kitais jurisdikcijos lygiais – skatina patvirtinti ir įgyvendinti reikiamas įstatymines, vykdomąsias, administracines bei kitokias priemones, numatant apsaugą nuo priverstinio kvėpavimo tabako dūmais patalpose, esančiose darbo vietose, viešajame transporte, viešosiose patalpose ir kitose viešosiose vietose (TKP konvencijos 8 str.). Kiekviena šalis siekia: a) parengti ir įgyvendinti veiksmingas programas, skatinančias nevartoti tabako tokiose vietose kaip švietimo, sveikatos priežiūros įstaigos, darbo ir sporto vietos (TKP konvencijos 14 str. 2 d.).

8.6.5.2. Seimo kontrolierius atkreipia dėmesį, jog, pagal EŽTT suformuotą praktiką, tam, kad netinkamas elgesys būtų priskirtas Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sričiai, jis turi pasiekti minimalų žiaurumo lygį. Valstybės, nepriklausomai nuo finansinių ar kitokių sunkumų, privalo organizuoti savo kalėjimų sistemą taip, kad būtų užtikrinta pagarba kalinių orumui. Kalėjimų administracijos turi pareigą pasirūpinti kalinių sveikata. Svarbu pašalinti (ne) pasyvaus rūkymo padarytą žalą. Nerūkančiųjų kalinimas kartu su rūkančiais kaliniais ir dėl to jų priverstinis kvėpavimas tabako dūmais EŽTT pripažintinas kaip Žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio pažeidimas („Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“ (EŽTK 3 str.) (EŽTT 2011 m. sausio 25 d. sprendimas byloje *Elefteriadis prieš Rumuniją*, pareiškimo Nr. 38427/05).

8.6.5.3. Vizitų metu nustatyta:

8.6.5.3.1. Lukiškių TIK nuteistieji, būdami kameroje, jose rūko; tabako dūmai užuodžiami tiek bendrojo naudojimo patalpose, tiek nerūkančių nuteistųjų kameroje.

8.6.5.3.2. Griežtai laikomasi draudimo prekiauti tabako gaminiiais ir rūkyti visiems LAVL esantiems asmenims, įskaitant pareigūnus, tačiau LAVL buvę asmenys, turintys tabako priklausomybę, skundėsi dėl jiems taikomo draudimo parduotuvėje nusipirkti, turėti ir rūkyti tabako gaminius.

8.6.6. *Dėl teisės apsipirkti įgyvendinimo ir maisto produktų laikymo sąlygų*

8.6.6.1. Nuteistiesiems leidžiama su savimi turėti maisto produktų, būtiniausių reikmenų ir kitų daiktų (BVK 112 str. 4 d.).

Nuteistieji turi teisę už asmeninėse sąskaitose turimus pinigus apsipirkti pataisos įstaigos parduotuvėje – įsigyti maisto produktų, būtiniausių reikmenų ir kitų daiktų (BVK 92 str. 1 d.). Šiai teisei įgyvendinti numatytos išimties: laikomiems kameroje ir kamerų tipo patalpose, neleidžiama įsigyti kruopų, makaronų, kiaušinių (PĮVTT 18 priedas); nuteistiesiems leidžiamu įsigyti ir turėti maisto produktų, būtiniausių reikmenų ir kitų daiktų sąraše nėra nustatyta galimybė nuteistiesiems turėti elektros prietaisą, skirtą laikyti (ne) greitai gendantiems maisto produktams (šaldytuvus) (PĮVTT 18 priedas).

Pataisos įstaigos direktorius privalo užtikrinti, kad kiekvienas nuteistasis dienotvarkėje nustatytu laiku galėtų apsipirkti pataisos įstaigos parduotuvėje ne rečiau kaip kartą per savaitę (PĮVTT 77 p.). Nuteistuosius, bausmę atliekančius kalėjimų kameroje, pataisos namų ir laisvės atėmimo vietų ligoninės kamerų tipo patalpose, maisto produktais, būtiniausiais reikmenimis ir kitais daiktais gali aprūpinti ir pataisos įstaigos personalas. Šiuo tikslu kiekvienam nuteistajam, turinčiam teisę apsipirkti pataisos įstaigos parduotuvėje, išduodamas prašymo blankas, kurį nuteistasis užpildo ir atiduoda personalui (PĮVTT 79 p.). Nuteistiesiems leidžiama įsigyti ir turėti maisto produktų gamintojo pakuotėse (PĮVTT 18 priedas).

Labai svarbu maisto produktus laikyti tinkamomis sąlygomis ir jiems skirtą tinkamumo vartoti laiką. Jei šių principų nesilaikoma, tuomet yra rizikuojama asmens sveikata ir (ar) net jo gyvybe¹⁸. Kalėjimų ir areštinių kameras, drausmės izoliatorių ar kamerų tipo patalpas aprūpinant baldais ir kitu inventoriumi, nenumatyti būtiniai šaldytuvai (PAN 9 ir 10 p.), tačiau nustatyta, kad šios normos yra minimalios, patalpose pagal poreikį gali būti ir daugiau baldų ir / ar kietojo inventoriaus, taip pat gali būti įrengiamos bei aprūpintos ir kitos patalpos atsižvelgus į laisvės atėmimo vietų specifiką ir poreikį (PAN Pastabų dalies 3 p.).

8.6.6.2. Patikrinimų metu nustatyta:

8.6.6.2.1. Lukiškių TIK nuteistiesiems vieną kartą per savaitę leidžiama apsipirkti parduotuvėje. Nuteistiesiems, bausmę atliekantiems kamerų tipo patalpose, sudaroma galimybė apsipirkti parduotuvėje užpildant prašymo blanką ir jį perduodant personalui, o nuteistieji, palikti dirbti ūkio darbus (laikomi ne kameroje ir kamerų tipo patalpose), parduotuvėje lankosi patys.

8.6.6.2.2. Lukiškių TIK parduotuvėje nuteistieji, palikti dirbti ūkio darbus, negali įsigyti kruopų, o makaronų yra parduodama tik viena rūšis.

8.6.6.2.3. Lukiškių TIK parduotuvės kainoraštyje pateikiama neišsami informacija – į jį nėra įtraukti maisto produktai, kurie neparduodami kameroje ir kamerų tipo patalpose laikomiems nuteistiesiems, todėl palikti dirbti ūkio darbus nuteistieji, kurie apgyvendinti bendrabučio tipo patalpose, neturi galimybės susipažinti su išsamiu kainoraščiu, tai yra, apribojama jų teisė į informacijos prieinamumą¹⁹.

¹⁸ http://smlpc.lt/media/file/Skyriu_info/Naudingi_patarimai/Kaip%20saugiai%20laikyti%20maisto%20produktus.pdf.

¹⁹ Uždarosios akcinės bendrovės „Lobby Baltic“ 2018-02-22 kainoraštis.

8.6.6.2.4. Lukiškių TIK nuteistieji, bausmę atliekantys kamerų tipo patalpose, maisto produktus laiko savo kameroje: spintelėse, ant palangių, ant stalo, po lova ir pan., kadangi nėra sąlygų juos laikyti šaldytuvuose. Nuteistieji, palikti dirbti ūkio darbus, tokiems maisto produktams laikyti turi šaldytuvus.

8.6.6.2.5. LAVL laikomi asmenys vieną kartą per savaitę gali apsipirkti parduotuvėje. Asmenims pateikiamas sąrašas su prekėmis, kurių parduotuvė turi sandėlyje (už LAVL ribų), tačiau tik dalis tų prekių yra saugomos LAVL teritorijoje esančiose parduotuvės patalpose. Prekių sąrašas pažymimos prekės, kurios yra parduotuvėje – tai reiškia, kad jos, asmenims užsisakius, bus pristatytos.

8.6.6.2.6. LAVL yra sudariusi sąlygas visiems nuteistiesiems, tiek esantiems kamerų tipo patalpose, tiek paliktiems dirbti ūkio darbus, maisto produktus laikyti šaldytuvuose.

8.6.6.2.7. Lukiškių TIK ir LAVL parduotuvėse kai kurie maisto produktai, pvz., rūkyti, sūdyti mėsos gaminiai ir (arba) rūkyta, sūdyta žuvis, neparduodami supakuoti vienos maisto porcijos²⁰ pakuotėmis, todėl nuteistieji didelį kiekį vartoja ilgą laikotarpį (savaitę arba ilgiau).

8.6.6.3. Įvertinus patikrinimų metu nustatytą informaciją, darytina išvada, kad nuteistųjų teisė apsipirkti nėra tinkamai užtikrinama dėl neišsamesnės nuteistųjų supažindinamo su prekių sąrašu (Lukiškių TIK), nesudarytų sąlygų saugiai laikyti greitai gendančius maisto produktus (Lukiškių TIK) bei įsigyti maisto produktus mažose pakuotėse (Lukiškių TIK ir LAVL).

IV. IŠVADOS

9. Apibendrinus nustatytas aplinkybes, susijusias su tikrintose įstaigose laikomų asmenų teisėmis ir jų laikymo sąlygomis, pažymėtini šie nustatyti trūkumai:

9.1. Dėl teisinio reglamentavimo

9.1.1. Kalėjimų departamento patvirtintoje sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymoje nenumatyta sveikatos priežiūros specialisto išvada, kiek apžiūrėto asmens teiginiai atitinka medicininės apžiūros rezultatus.

9.1.2. Dinaminės priežiūros pareigūno darbo užmokestis pagal maksimalų koeficientą yra mažesnis už žemesnės grandies pareigūno darbo užmokestį.

9.1.3. BVK ir kituose teisės aktuose nėra numatytas teisinis pagrindas įkalinimo įstaigoms pasitelkti VST, išskyrus atvejus, kuomet susidaro ypatinga situacija.

9.2. Dėl Lukiškių TIK

9.2.1. Yra neužpildytų pareigūnų etatų; trūksta pareigūnų esant nuolatinės asmens priežiūros ir savižudybės prevencijos poreikiui.

9.2.2. Trūksta vaizdo registratorių.

9.2.3. Į medicininės apžiūros pažymą neįrašomi asmens teiginiai dėl pareigūnų prieš jį panaudotos prievartos.

9.2.4. Sveikatos priežiūros darbuotojams nėra organizuojami mokymai, siekiant įgyti žinių interpretuoti sužeidimus, atskirti galimai pareigūnų netinkamo elgesio padarinius, apklausti asmenis, su kuriais galėjo būti netinkamai elgiamasi, gerai suprasti medicininės apžiūros išvadų teikimo ir procedūrų specifiką bei tinkamai fiksuoti informaciją dokumentuose.

9.2.5. Neuztikrinamas pareigūnų įgūdžių atpažinti polinkio į savižudybę požymius reguliarius tobulinimas.

²⁰ <http://www.megauskismaistu.lt/2016/vienos-porcijos-svoris#mesa-ir-jos-produktai>.

9.2.6. Tarnybinių tyrimų išvadose nevertinama, ar taikytos prievartos priemonės buvo proporcingos jų taikymo tikslams (keliamam pavojui); nustatyti keli atvejai, kuomet tarnybinio tyrimo išvadoje neįvertinta, ar pareigūnų teiginiai dėl asmens patirto sužalojimo atitiko tikrovę, ar buvo panaudotos visos asmens nurodytos fizinės prievartos priemonės, neįvertintas asmens paminėtas prievartos panaudojimo aplinkybių vaizdo įrašas.

9.2.7. Laikomiems asmenims trūksta veiklos už kameros ribų.

9.2.8. Nors įstaigoje patvirtinta pakankamai socialinės reabilitacijos priemonių, tačiau laikomų asmenų suinteresuotumas jose dalyvauti yra menkas, šių priemonių veiksmingumas nėra stebimas ir vertinamas.

9.2.9. Nuteistiesiems, kurie neturi lėšų paštu kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas, įgyvendinti šią teisę ne visuomet skiriamos reikiamos priemonės.

9.2.10. Tabako dūmai sklinda bendrojo naudojimo patalpose ir nerūkančiųjų nuteistųjų kameroje; ant kamerų sienų bei lubų pastebėta drėgmės ir pelėsio požymių.

9.2.11. antrojo korpuso kameroje (antrame ir trečiame aukštuose) neveikė apšvietimo lempos, buvo netvarkinga elektros instaliacija, nusidėvėję ir apgadinti baldai, daugelyje vizituotų kamerų ant langų uždėtos tankios grotos trukdo natūraliam apšvietimui.

9.2.12. Kameros ir higienos patalpos nėra pritaikytos neįgalių įkalintųjų poreikiams: dušinėse ir tualetuose nėra turėklų, ranktūrių.

9.2.13. Sanitariniuose mazguose (tualetuose, dušinėse, prausyklose) nešvaru; neveikia arba yra apgadinti sanitarinių mazgų mechanizmai (kriauklių čiaupai, dušo maišytuvai, jų rankenėles, klozetų vandens nuleidimo mechanizmai); ne visose sanitarinių mazgų patalpose užtikrinamas tinkamas vėdinimas; neužtikrinamas asmens privatumas naudojantis tualetu (tualetų kabinose nėra durų užraktų; sanitarinių mazgų vieta nėra atskirta pakankamo dydžio pertvaromis, šalia jų nėra užuolaidėlių).

9.2.14. Ne visiems nuteistiesiems išduodamas kokybiškas ir atitinkantis teisės aktų reikalavimus minkštasis inventorių (susidėvėję rankšluosčiai, antklodės, čiužiniai be užvalkalų iš nepralaidaus skysčiams, atsparaus paviršių valymo ir dezinfekcijos priemonėms audinio).

9.2.15. Laikomiems asmenims nesudarytos sąlygos nusiprausti bent du kartus per savaitę.

9.2.16. Nuteistųjų, paliktų dirbti ūkio darbus:

9.2.16.1. virtuvėlėje trūksta inventoriaus;

9.2.16.2. valgykloje laikomi ir naudojami įrankiai (taip pat jų laikymo vietos) – nešvarūs;

9.2.16.3. apribota galimybė parduotuvėje įsigyti jiems leidžiamų tam tikros rūšies prekių, nesudarytos sąlygos pasirinkti daugiau nei tik vieną produktą iš vienos rūšies produktų; neišsamus parduotuvės kainoraštis.

9.2.17. (Ne) greitai gendantys maisto produktai neparduodami vienos maisto porcijos pakuotėse; nuteistieji, bausmę atliekantys kamerų tipo patalpose, neturi galimybių (ne) greitai gendančius maisto produktus laikyti šaldytuvuose.

9.3. Dėl LAVL

9.3.1. Yra neužpildytų pareigūnų etatų; trūksta pareigūnų esant nuolatinės asmens priežiūros ir savižudybės prevencijos poreikiui.

9.3.2. Trūksta vaizdo registratorių.

9.3.3. Netinkamai įrengta pacientams skirta pagalbos kvietimo sistema (ne prie lovos).

9.3.4. Į medicininės apžiūros pažymą po pareigūnų panaudotos prievartos neįtraukiami asmens teiginiai dėl prievartos panaudojimo aplinkybių;

9.3.5. Asmens sveikatos istorijoje nebuvo pažymėtos nuotrynos, likusios po surišimo lovos naudojimo, bei neužtikrintas informacijos apie asmens patirtus sužalojimus perdavimas įstaigai, į kurią asmuo konvojuotas.

9.3.5. Sveikatos priežiūros darbuotojams nėra organizuojami mokymai, kad jie galėtų išmokyti interpretuoti sužeidimus, atskirti galimo pareigūnų netinkamo elgesio padarinius, apklausti asmenis, su kuriais galėjo būti netinkamai elgiamasi, gerai suprasti medicininės apžiūros išvadų teikimo ir procedūrų specifiką bei tinkamai fiksuoti informaciją dokumentuose.

9.3.6. Neužtikrinamas pareigūnų įgūdžių atpažinti polinkio į savižudybę požymius reguliarius tobulinimas.

9.3.7. Tarnybinių tyrimų išvadose nevertinama, ar taikytos prievartos priemonės buvo proporcingos jų taikymo tikslams (keliamam pavojui).

9.3.8. Laikomiems asmenims trūksta veiklos už kameros ribų.

9.3.9. Nors įstaigoje patvirtinta pakankamai socialinės reabilitacijos priemonių, tačiau laikomų asmenų suinteresuotumas jose dalyvauti yra menkas, tokių priemonių veiksmingumas nėra stebimas ir vertinamas.

9.3.10. Sanitariniai mazgai (tualetai, dušinės, prausyklos) yra nepakankamai švarūs; neveikia arba yra apgadinti jų mechanizmai (kriauklių čiaupai, dušo maišytuvai, jų rankenėlės, klozetų vandens nuleidimo mechanizmai); ne visos sanitarinių mazgų patalpos tinkamai vėdinamos; neužtikrinamas asmens privatumas naudojantis tualetu: tualetų kabinose nėra durų užraktų.

9.3.11. Kameros ir higienos patalpos nėra pritaikytos neįgalių įkalintųjų poreikiams: dušinėse ir tualetuose nėra turėklų, ranktūrių.

9.3.12. Nuteistųjų, paliktų dirbti ūkio darbus, virtuvėlėje netvarkingas inventorių.

9.3.13. Nėra galimybės įsigyti visų prekių, nurodytų parduotuvės pateikiamame prekių sąrašė.

9.3.14. (Ne) greitai gendantys maisto produktai neparduodami vienos maisto porcijos pakuotėse.

V. REKOMENDACIJOS

10. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į per patikrinimus nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LRSKĮ 19¹ straipsnio 4 dalies 7 punktu ir 6 dalimi, **Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui Elvinui Jankevičiui** rekomenduoja imtis priemonių užtikrinti, kad:

10.1. būtų įvertintas dinaminės priežiūros pareigūno, t. y., aukštesnės grandies pareigybės, kurią užimant reikalinga patirtis ir didesnė atsakomybė, darbo užmokesčio konkurencingumas palyginti su žemesnės grandies pareigūno (kurio darbo užmokestis yra didesnis dėl priemokos už darbą naktimis ir viršvalandžius) ir, prireikus, būtų patobulintos pareigūnų darbo užmokestį reglamentuojančios nuostatos; taip pat būtų ieškoma galimybių, įvertinus pataisos įstaigų darbuotojų kvalifikaciją ir sudėtingas jų darbo sąlygas, mokėti konkurencingą atlyginimą bei atitinkamus motyvuojančius darbo užmokesčio priedus;

10.2. laisvės atėmimo vietų įstaigoms būtų skiriama pakankamai lėšų einamajam patalpų remontui bei nuteistųjų materialiniam ir buitiniam aprūpinimui;

10.3. laisvės atėmimo vietų įstaigose būtų užtikrintas teisės aktuose nustatytas minimalus vienam asmeniui turintis tekti gyvenamasis plotas;

10.4. būtų papildytas teisinis reglamentavimas, nustatant ir kitus būtino VST pasitelkimo atvejus įkalinimo įstaigose, taip pat atsižvelgiant į CPT rekomendacijas dėl pareigūnų identifikavimo ir tinkamo proceso filmavimo bei filmuotos medžiagos saugojimo;

10.5. būtų pakeistas teisinis reguliavimas, leidžiant nuteistiesiems, bausmę atliekantiems kamerų tipo patalpose, (ne) greitai gendančius maisto produktus laikyti šaldytuvuose.

11. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į per patikrinimus nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LR SKĮ 191 straipsnio 4 dalies 7 punktu ir 6 dalimi, **Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriui Robertui Krikštaponiui** rekomenduoja:

11.1. imtis priemonių užtikrinti, kad:

11.1.1 LAVL ir Lukiškių TIK būtų suteiktas reikalingas finansavimas užpildant laisvus pareigūnų etatus; būtų kontroliuojama, jog ir kitose įkalinimo įstaigose būtų užtikrintas normatyvuose nustatytas apsaugos ir priežiūros pareigūnų skaičius ir užpildytos laisvos darbo vietos;

11.1.2. būtų apsvaistyta galimybė užtikrinti slaugos (medicininės apžiūros, tinkamo vaistų išdavimo, sugirdymo, preparatų poveikio stebėjimą bei suvartojimo dokumentavimo) paslaugų poreikį Lukiškių TIK nakties metu (pavyzdžiui, sudarius paslaugų pirkimo sutartį su asmens sveikatos priežiūros įstaiga ir skyrus tam reikalingą finansavimą);

11.1.3. būtų įvertinta galimybė adaptuoti Policijos mokyklos parengtą programą prievartos panaudojimo klausimais atsižvelgiant į laikomų asmenų priežiūros įkalinimo įstaigose poreikį ir pareigūnams laikyti elektroninį žinių patikrinimo testą, taip pat kartu atsižvelgti į Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komisaro biuro ir Narkotikų ir nusikalstamumo tarnybos rekomendacijas dėl prievartos naudojimo²¹;

11.1.4. būtų organizuoti įkalinimo įstaigose dirbančių sveikatos priežiūros darbuotojų mokymai, kaip atpažinti buvus pareigūnų galimai netinkamą elgesį su laikomais asmenimis, kaip apklausti asmenį, su kuriuo galėjo būti netinkamai elgiamasi, bei kaip fiksuoti medicininę apžiūrą, apžiūrimo asmens teiginius, reikšmingus medicininei apžiūrai, ir išvadą, kiek asmens teiginiai atitinka objektyvius medicininės apžiūros rezultatus;

11.1.5. laisvės atėmimo vietų įstaigose būtų užtikrintas teisės aktuose nustatytas minimalus vienam asmeniui turintis tekti gyvenamasis plotas;

11.1.6. būtų ieškoma papildomų galimybių skirti įkalinimo įstaigoms pakankamai lėšų einamajam patalpų remontui, taip pat nuteistųjų materialiniam ir buitiniam aprūpinimui;

11.1.7. sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymos forma būtų papildyta skiltimi, kurioje būtų įrašoma sveikatos priežiūros specialisto išvada, kiek apžiūrėto asmens teiginiai atitinka medicininės apžiūros rezultatus (atsižvelgiant į CPT Lietuvai pateiktą rekomendaciją);

11.1.8. Lukiškių TIK ir LAVL būtų skirta papildomų vaizdo registratorių;

11.1.9. visose įkalinimo įstaigose tarnybinio tyrimo dėl prievartos panaudojimo išvadoje būtų vertinama, ar, taikant prievartą, buvo vadovautasi ir TKDS įtvirtintu proporcingumo principu (t. y., taikyta tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, adekvačiai esamoms aplinkybėms ir proporcingai esamam pavojui, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį, intensyvumą ir individualias pažeidėjo savybes); taip pat būtų įvertintos asmens, prieš kurį buvo panaudota prievarta, nurodytos aplinkybės pareigūnams naudojant prievartą bei aplinkybės patyrus sužalojimus;

11.1.10. būtų stiprinama visų nuteistųjų motyvacija dalyvauti įvairiose socialinės reabilitacijos renginiuose ir priemonėse.

²¹ Su dokumentu galima susipažinti adresu

<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/UseOfForceAndFirearms.pdf>.

11.2 pateikti informaciją dėl CPT rekomendacijos dėl medicinos psichologų paslaugų užtikrinimo visose įkalinimo įstaigose įgyvendinimo;

12. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į per patikrinimus nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LR SKĮ 19¹ straipsnio 4 dalies 7 punktu ir 6 dalimi, **Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo direktoriui Viktorui Davidenko** rekomenduoja imtis priemonių užtikrinti, kad:

12.1. būtų pasiektas normatyvuose nustatytas apsaugos ir priežiūros pareigūnų skaičius ir užpildytos laisvos darbo vietos;

12.2. Apsaugos ir priežiūros, taip pat Socialinės reabilitacijos skyrių pareigūnai, ypač – naujai įdarbinti, įgytų įgūdžių atpažinti polinkio į savižudybę požymius;

12.3. atsižvelgiant į tai, kad naudojamas ašarinis purkštuvai, instruktažo metu atkreipti pareigūnų dėmesį į tarptautinę rekomendaciją, kad dėl didelės pipirinių ir ašarinių dujų cheminių medžiagų koncentracijos arba ilgesnio kontakto su šiomis medžiagomis gali kilti pavojus sveikatai ar net mirties pavojus, todėl šios priemonės naudojimas turi būti kruopščiai kontroliuojamas ir ji neturėtų būti naudojama uždaroje erdvėje (pvz., automobilyje), arčiau kaip 1 metro atstumu, prieš asmenį, kuriam uždėti antrankiai arba jis kitaip suvaržytas (2017 m. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komisaro biuro ir Narkotikų ir nusikalstamumo tarnybos parengtas *vadovas dėl jėgos ir šaunamųjų ginklų naudojimo teisėsaugoje*);

12.4. psichologinėje tarnyboje dirbtų 5 darbuotojai, o ilgos trukmės atostogų metu (vaiko priežiūros) pagalbą teiktų pavaduojantis psichologas;

12.5. visose kamerose laikomiems asmenims tektų bent minimalus vienam asmeniui teisės aktuose nustatytas gyvenamasis plotas;

12.6. higienos patalpos būtų pritaikytos neįgaliųjų specialiesiems poreikiams (patalpose būtų įrengti turėklai ir ranktūriai);

12.7. prausyklose ir tualetuose būtų nuolat ir tinkamai palaikoma švara, jos būtų tinkamai vėdinamos;

12.8. bendrojo naudojimo patalpose ir nerūkančių nuteistųjų kamerose būtų užtikrinama apsauga nuo tabako dūmų;

12.9. pakeisti apgadinti ir neveikiantys sanitarinių mazgų mechanizmai; įrengti privatumą užtikrinantys tualetų kabinų užraktai;

12.10. asmens higienos patalpose būtų higienos priemonių ir patalpų valymo inventoriaus;

12.11. visiems nuteistiesiems būtų išduodamas kokybiškas minkštasis inventorių (rankšluosčiai, antklodės, čiužiniai); ieškoma galimybių įsigyti čiužinių su užvalkalais iš nepralaidaus skysčiams, atsparaus paviršių valymo ir dezinfekcijos priemonėms audinio;

12.12. pirmojo ir antrojo korpusų kamerose būtų atliktas remontas, panaikintas ant sienų ir lubų esantis pelėsis;

12.13. visiems laikomiems asmenims būtų sudarytos sąlygos nusiprausti bent du kartus per savaitę;

12.14. nuteistųjų, paliktų dirbti ūkio darbus, virtuvėlėje netrūktų inventoriaus, valgykloje laikomi ir naudojami įrankiai, jų laikymo vietos būtų švarūs;

12.15. nuteistieji, palikti dirbti ūkio darbus, parduotuvėje galėtų įsigyti jiems leidžiamų tam tikros rūšies prekių, turėtų galimybę pasirinkti daugiau nei vieną produktą iš vienos rūšies produktų sąrašo bei gautų išsamų parduotuvės kainoraštį;

12.15. (ne) greitai gendantys maisto produktai būtų parduodami supakuoti į vienos maisto porcijos pakuotes;

12.16. sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymoje visais atvejais būtų nurodomi asmens teiginiai, kaip jis patyrė sužalojimą, bei įvertinimas (pagal galimybes), ar teiginiai atitinka medicininės apžiūros rezultatus;

12.17. būtų stebimas ir vertinamas nuteistiesiems paskirtų socialinės reabilitacijos priemonių veiksmingumas, nuteistieji skatinami aktyviai jose dalyvauti;

12.18. nuteistiesiems, kurie neturi lėšų paštu kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas, šiai jų teisei įgyvendinti visuomet būtų skiriamos reikalingos priemonės.

13. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į per patikrinimus nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LRSKĮ 19¹ straipsnio 4 dalies 7 punktu ir 6 dalimi, **Laisvės atėmimo vietų ligoninės direktoriaus pavaduotojui, atliekančiam direktoriaus funkcijas, Renatui Juntonen** rekomenduoja:

13.1. imtis priemonių užtikrinti, kad:

13.1.1. būtų pasiektas normatyvuose nustatytas apsaugos ir priežiūros pareigūnų skaičius ir užpildytos laisvos darbo vietos;

13.1.2. būtų įvertintos galimos priemonės, užtikrinančios Psichiatrijos skyriuje dirbančių darbuotojų saugumą bei saugų surišimo priemonių taikymą;

13.1.3. Apsaugos ir priežiūros, taip pat Socialinės reabilitacijos skyrių pareigūnai, ypač – naujai įdarbinti, būtų apmokyti atpažinti polinkio į savižudybę požymius ir šiuos įgūdžius reguliariai tobulinti;

13.1.4. atsižvelgiant į tai, kad naudojamas ašarinis purkštuvas, instruktažo metu atkreipti pareigūnų dėmesį į tarptautinę rekomendaciją, kad dėl didelės pipirinių ir ašarinių dujų cheminių medžiagų koncentracijos arba ilgesnio kontakto su šiomis medžiagomis gali kilti pavojus sveikatai ar net mirties pavojus, todėl šios priemonės naudojimas turi būti kruopščiai kontroliuojamas ir ji neturėtų būti naudojama uždaroje erdvėje (pvz., automobilyje), arčiau kaip 1 metro atstumu, prieš asmenį, kuriam uždėti antrankiai arba jis kitaip suvaržytas (2017 m. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komisaro biuro ir Narkotikų ir nusikalstamumo tarnybos parengtas *vadovas dėl jėgos ir šaunamųjų ginklų naudojimą teisėsaugoje*);

13.1.5. kamerų (palatų) ir higienos patalpos būtų pritaikytos neįgaliųjų specialiesiems poreikiams (įėjimai į kameras ir higienos patalpas būtų pakankamai platūs įvažiuoti su neįgaliojo vežimėliu; higienos patalpose būtų įrengti turėklai ir ranktūriai);

13.1.6. sunkiai judantys asmenys būtų guldomi į palatas, kuriose mygtukai įrengti šalia lovų; remontuojant patalpas užtikrinti, kad mygtukas būtų pasiekiamas ranka; atsižvelgiant į tai, kad pagalbos kvietimo sistema yra stacionari ir, kilus poreikiui keisti lovos padėtį, apsvarstyti galimybę tose palatose įrengti mobilius pagalbos kvietimo mygtukus;

13.1.7. dušinėse, prausyklose ir tualetuose būtų nuolat ir tinkamai palaikoma švara, įrengti privatumą užtikrinantys tualetų kabinų užraktai būtų prieinami higienos priemonės ir patalpų valymo inventoriui;

13.1.8. nuteistųjų, paliktų dirbti ūkio darbus, virtuvėlėje būtų tvarkingas inventoriui;

13.1.9. laikomiems asmenims būtų užtikrinta galimybė įsigyti visas prekes, nurodytas parduotuvės pateikiamame prekių sąraše;

13.1.10. (ne) greitai gendantys maisto produktai būtų parduodami supakuoti į vienos maisto porcijos pakuotes;

13.1.11. sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymoje visais atvejais būtų nurodomi asmenų teiginiai, kaip asmuo patyrė sužalojimą, bei įvertinimas (pagal galimybes), ar teiginiai atitinka medicininės apžiūros rezultatus;

13.1.12. po surišimo lovos priemonės taikymo patirti asmens sužalojimai būtų žymimi paciento stebėjimo lape ir jo ligos istorijoje ir, jei iki konvojavimo į kitą įkalinimo įstaigą sužalojimai vis dar būtų akivaizdūs, būtų užtikrintas tinkamas informacijos apie patirtus sužalojimus perdavimas kitai įstaigai;

13.1.13. būtų stebimas ir vertinamas nuteistiesiems paskirtų socialinės reabilitacijos priemonių veiksmingumas, nuteistieji skatinami aktyviai jose dalyvauti;

13.2. pateikti informaciją apie dinaminio priežiūros modelio diegimo eigą įstaigoje.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 19¹ straipsnio 6 dalimi apie Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus rekomendacijų nagrinėjimo rezultatus pranešti iki 2018 m. rugsėjo 31 dienos. Kompetentingos institucijos turi konsultuotis su Seimo kontrolieriumi dėl rekomendacijų galimų įgyvendinimo priemonių.

Seimo kontrolierius, Įstaigos vadovas

Augustinas Normantas